

วรรณคดีที่เกี่ยวข้องของ

ครูสังคมศึกษาเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม หน้าที่ของครูสังคมศึกษาในปัจจุบันมิได้จำกัดเฉพาะในโรงเรียนเท่านั้น ครูสังคมศึกษายังมีบทบาทภายนอกโรงเรียนอีกด้วย เพราะโดยทั่วไปประชาชนจะยกย่องนับถือ และเชื่อแนวความคิดของครู ครูจึงเปรียบเสมือนเป็นผู้นำชุมชนด้วย หน้าที่โดยตรงของครูคือการให้การศึกษแก่เยาวชนและบุคคลทั่วไป ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า ครูจะต้องทำงานหลายด้าน แดงงานสำคัญคือการให้การศึกษแก่เยาวชนในชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ และหาหนทางส่งเสริมปรับปรุงการศึกษาของชุมชน ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้น โดยเฉพาะครูสังคมศึกษาเป็นผู้ที่สามารถจะเข้าใจลักษณะของสังคมเป็นอย่างดี จึงมีโอกาที่จะช่วยเหลือชุมชนได้มากดังกล่าว จึงสมควรที่จะเข้าใจบทบาทของตนและมีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีด้วย

ความหมายของการพัฒนาชุมชน

สุวิทย์ ยี่งวรพันธ์ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า หมายถึง การกระทำใด ๆ ก็ตามซึ่งจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนนั้นมีวิวัฒนาการที่ดีขึ้น คือ เจริญทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม¹

¹ สุวิทย์ ยี่งวรพันธ์, การพัฒนาชนบทในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสาส์น, 2521), หน้า 52.

ที่ประชุมผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งประชุมกันที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เมื่อ พ.ศ. 2491
ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า

การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน และควรเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองควย แต่ประชาชนไม่รู้จักริเริ่มก็ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อความคิดค้นได้รับการตอบสนองจากประชาชนควยความกระตือรือร้น¹

คำอธิบายนี้นับเป็นการเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนที่ประเทศทั้งหลายยอมรับ จะเห็นว่าไคยในเรื่องต่อไปนี้คือ

1. ขบวนการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น
2. การส่งเสริมจะกระทำควยความร่วมมือของประชาชน
3. ความริเริ่มของประชาชนในทุกชุมชน ถ้าหากไม่มีการริเริ่มก็ต้องใช้วิธีการกระตุ้นให้เกิดขึ้น

"การพัฒนาชุมชน" ที่องคการสหประชาชาติยึดถือเป็นมาตรฐานนั้นถือว่ เป็นขบวนการซึ่งดำเนินไปควยการรวมกำลังของราษฎรกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ของชุมชนให้เจริญขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ และเพื่อราษฎรสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ ได้อย่างเต็มที่²

จากคำนิยามดังกล่าว จะเห็นว่า การพัฒนาชุมชนมีสาระสำคัญดังนี้

1. เป็นขบวนการที่รวมโดยกำลังของราษฎร และเจ้าหน้าที่ของรัฐ
2. ปรับปรุงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชาติให้เจริญขึ้น

¹ ไพรัตน์ เคชะรินทร์, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการพัฒนาชุมชน (กรุงเทพมหานคร: วัชรินทร์การพิมพ์, 2516), หน้า 10.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

คำนิยามขององค์การสหประชาชาติ ได้ย้ำถึงการรวมกำลังระหว่างราษฎรและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่จะช่วยในการพัฒนาชุมชนให้เจริญขึ้นทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม และเชื่อว่าเมื่อทุกชุมชนเจริญขึ้นแล้ว ประเทศชาติโดยรวมจะเจริญขึ้นด้วย

คันแอม (Dunham) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนว่า

การพัฒนาชุมชน หมายถึง การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น และดำเนินไปในแนวทางที่ตองการ การทำงานพัฒนาชุมชนในขั้นแรกจะตองอาศัยการรวมกำลังกันของราษฎรในชุมชนนั้น ๆ วยการช่วยเหลือตนเอง และรวมกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการจากหน่วยราชการ หรือองค์การอาสาสมัครเอกชนอื่น ๆ วย¹

ในความหมายของ คันแอม (Dunham) การพัฒนาชุมชนจะมีลักษณะเป็นการรวมกำลังกันของชุมชนดำเนินงานตามแนวทางที่ชุมชนตองการ ในขั้นแรกประชาชนในท้องถิ่นตองช่วยเหลือตนเองเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ได้ได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการจากทางราชการ และหน่วยงานอาสาสมัคร วย

สรุปแล้ว การพัฒนาชุมชน คือ การสร้างพลังชุมชน และการใช้พลังชุมชนโดยถือหลักของการพึ่งตนเอง และได้รับการสนับสนุนจากทางราชการและเอกชน ทั้งนี้ตองอาศัยการปฏิบัติงานตองเนื่องกันไปอย่างมีระบบ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีแก่ชุมชนนั้น ๆ วยการพัฒนาชุมชนให้เจริญขึ้นทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตามแนวนโยบายของรัฐบาล ให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยเน้นการเปลี่ยนแปลงค่านิยมให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ ในขณะที่เดียวกันก็คำนึงถึงสภาพสังคม ประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่น วยหาวิธีการนำทรัพยากรและคนในชุมชนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้มากที่สุด

¹ ไพรัตน์ เคะชะรินทร์, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการพัฒนาชุมชน, หน้า 13.

ความจำเป็นในการพัฒนาชุมชน

ทุกสังคมต้องมีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีสังคมใดที่จะอยู่นิ่งโดยไม่มีการเคลื่อนไหวใด ๆ เลย ส่วนจะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีหรือเลวมากหรือนอยนั้นย่อมแล้วแต่ปัจจัยต่าง ๆ ที่จะมากระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเป็นส่วนสำคัญของความเจริญก้าวหน้าของสังคม ทั้งนี้เพราะเป็นปัจจัยสำคัญของการปรับปรุงให้ดีขึ้นและความเติบโตของสังคม ความเจริญก้าวหน้าทุกประเภทมีผลมาจากการเปลี่ยนแปลง แต่การเปลี่ยนแปลงก็ไม่ได้หมายความว่าต้องเจริญก้าวหน้าเสมอไป โดยปกติการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเนื่องจากองค์การทางสังคมของชุมชนใดชุมชนหนึ่งสามารถหาสาเหตุทางแก้ปัญหาของเขาได้ แล้วระดมสรรพกำลังเพื่อแก้หรือกำจัดปัญหานั้นให้หมดสิ้นไป การเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้น เราจะเห็นว่าสังคมชุมชนใดจะมีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาขึ้นมาได้นั้น สังคมหรือชุมชนนั้นต้องทราบว่าเขามีปัญหาอะไรเสียก่อน แล้วจึงมีการหาทางแก้ไขปัญหานั้น เพราะหากมีปัญหาหรืออุปสรรคใดแล้ว ชุมชนนั้นย่อมหาความสุขไม่ได้ หรือเป็นชุมชนที่ไม่น่าอยู่อาศัย

ประเทศไทยก็เช่นเดียวกับประเทศด้อยพัฒนาอื่น ๆ ที่มีทรัพยากรเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทรัพยากร "มนุษย์" ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรม และอาศัยอยู่ในชนบทเป็นส่วนใหญ่ ทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในบรรดาปัจจัยการผลิตทั้งหลาย ยิ่งในระดับผู้ประกอบการ (Entrepreneur) ก็ยิ่งมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นบุคคลสนใจในการเลือกใช้ปัจจัยอื่น ๆ เช่น ที่ดิน แรงงาน เครื่องมือ ทุน ในอัตราส่วนที่ทำให้กระบวนการผลิตและบริการเป็นไปโดยประหยัด มีประสิทธิภาพ เกิดผลผลิตที่มีคุณภาพเป็นที่เชื่อถือได้ของลูกค้า¹ แต่ประเทศไทยก็มีปัญหาเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรคนหลายประการ เช่น

¹ กาญจนา ทองกร และ บุญเลิศ คาศรี, การศึกษากับการพัฒนาเศรษฐกิจ (เอกสารเทคโนโลยีทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 19.

1. ปัญหากำลังคนก่อนเข้าสู่ตลาดแรงงาน ประชากรในวัยทำงานของไทยทุก 100 คน จะต้องมีภาวะเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี ถึง 89 คน ทำให้เกิดการระหนักในการเลี้ยงดู การให้การศึกษาอบรม รัฐไม่อาจนำเงินไปพัฒนาในด้านอื่นได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ยังเป็นเหตุให้เด็กออกจากโรงเรียนจนถึงวัยอันสมควร เพื่อออกมาช่วยผู้ปกครองประกอบอาชีพ หรือขาดทุนทรัพย์ที่จะศึกษาต่อไป

2. ปัญหาของคนในวัยทำงาน

2.1 ปัญหาการว่างงานของคนทุกระดับ เนื่องจากการอพยพของคนชนบทมาหางานทำ ตลอดจนการให้การศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม-แห่งชาติในด้านเกี่ยวกับแรงงาน

2.2 การทำงานต่ำกว่าระดับ หรือทำงานไม่เต็มที่ (Underemployment) เกิดขึ้นมากในชนบท เนื่องมาจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร ขนาดของครอบครัวใหญ่ การขาดประสิทธิภาพในการบริการ และการที่ผู้สำเร็จการศึกษาได้งานทำไม่ตรงกับแขนงวิชาที่ศึกษามา

2.3 ความขาดแคลนกำลังคนในบางสาขาอาชีพ เช่น แพทย์ วิศวกร พยาบาล ฯลฯ

2.4 การกระจายกำลังคนออกไปทำงานในส่วนภูมิภาค ผู้สำเร็จการศึกษาไม่ต้องการออกไปทำงานในส่วนภูมิภาค

2.5 สมรรถภาพการผลิตของแรงงานต่ำ เนื่องมาจากการผลิตและใช้คนไม่ตรงตามประเภทแรงงานที่ต้องการ

3. ปัญหาแรงงานสตรีที่ขาดการศึกษา และไม่มีควมชำนาญในการผลิต เคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานธุรกิจบริการในเมืองใหญ่ ๆ เป็นจำนวนมาก เป็นงานที่เหมาะสมกับสตรีในวัยสาว เมื่อพ้นวัยไปแล้วสตรีเหล่านี้ก็กลายเป็นคนว่างงาน ¹

¹ กาญจนา ทองกร และ บุญเลิศ ศาสตร์, การศึกษากับการพัฒนาเศรษฐกิจ,

นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ ที่ประชาชนในประเทศไทยต้องเผชิญอีก เช่น ความยากจน โรคภัยไข้เจ็บ ความไม่รู้และความเฉื่อยชาของประชาชน¹ และยังมีภาวะแวดล้อมอื่น ๆ ที่เป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศที่มีผลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ได้แก่

1. ปัญหาภาวะเศรษฐกิจและการลงทุนซบเซา เช่น ความผันผวนของระบบการเงินระหว่างประเทศ วิกฤตการณ์น้ำมัน ราคาวัตถุดิบและเครื่องอุปโภคบริโภคสูงขึ้น ฯลฯ ซึ่งเราต้องปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วทางเศรษฐกิจการเมืองของโลก

2. ปัญหาเรื่องการกระจายรายได้ การกระจายบริการทางเศรษฐกิจ เช่น การชลประทาน ถนนหนทาง การกระจายสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำดื่ม ฯลฯ และการกระจายบริการทางสังคม เช่น การศึกษา และบริการสาธารณสุข² การกระจายดังกล่าวมีความเหลื่อมล้ำกันมากระหว่างกลุ่มชน กลุ่มอาชีพ แม้กระทั่งภาคต่าง ๆ ที่แบ่งตามถิ่นที่อยู่อาศัย จึงก่อให้เกิดปัญหาเรื่องความไม่เป็นธรรมในสังคมเกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น ปี พ.ศ. 2518 การกระจายรายได้ของกลุ่มคนจำแนกตามประเภทรายได้ ปรากฏดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ สันญา สันญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2515), หน้า 6.

² พจน์ สะเพียรชัย, ปัญหา หลักการ และแนวโน้มของการจัดการศึกษาของไทย, "วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ" 13 (ตุลาคม-พฤศจิกายน 2521): 6-9.

ตารางที่ 1 รายได้สุทธิและรายได้เฉลี่ยต่อปีต่อคน ปี พ.ศ. 2518

	จำนวนคนทำงาน		รายได้รวม		รายได้เฉลี่ย ต่อปี (บาท)
	คน	ร้อยละ	ล้านบาท	ร้อยละ	
- เกษตรกร	11,456,000	66.7	60,584	26.1	5,288
- ผู้ได้รับเงินเดือนหรือค่าจ้าง	3,369,000	19.7	72,538	31.2	21,531
- ผู้ประกอบธุรกิจส่วนตัวและมี รายได้จากทรัพย์สิน	2,361,000	13.7	99,398	42.7	42,100
รวม	17,186,000	100	232,520	100	13,530

ที่มา : กองบัญชีประชาชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ

ตามตัวเลขที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นปัญหาความเหลื่อมล้ำในเรื่องการกระจาย
รายได้ เกษตรกรมีรายได้ต่ำกว่าผู้ประกอบการส่วนตัวถึง 8 เท่าตัวในปี พ.ศ. 2518
และตัวเลขครั้งสุดท้ายปี พ.ศ. 2519 ปรากฏดังนี้

ตารางที่ 2 รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีของพนักงานในสาขาอาชีพต่าง ๆ ปี พ.ศ. 2519

สาขาอาชีพ	รายได้ต่อคนทำงานต่อปี (บาท)
เกษตรกรรม	7,113
อุตสาหกรรม	44,215
พาณิชยกรรม	70,339
บริการ	32,665

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ในปี พ.ศ. 2519 เกษตรกรมีประมาณร้อยละ 70 ของจำนวนแรงงานทั่วประเทศ รongลงไป ไคแก อาชีพพาณิชย์กรรม การบริการ และอุตสาหกรรม ตามลำดับ จากการเปรียบเทียบรายไคต่อคนต่อปี ปรากฏว่าผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีรายไคต่ำสุดคือประมาณ 7,113 บาทต่อคนต่อปี ต่ำกว่าสาขาพาณิชย์กรรมถึง 10 เท่าตัว

จากตัวเลขที่ยกมาในสองปีนี้แสดงให้เห็นว่า พ.ศ. 2518 ของว่างระหว่างคนจนกับคนรวยเป็นประมาณ 8 เท่า พ.ศ. 2519 ของว่างนี้ขยายเป็น 10 เท่าตัว ดังนั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงกำหนดความมุ่งหมายไว้ชัดเจนว่าจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้ แต่จำนวนคนยากจนก็ยังคงมีอยู่ ดังเช่น การสำรวจรายไคต่อครัวเรือนของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปรากฏดังนี้

ตารางที่ 3 อัตราส่วนร้อยละของครัวเรือนในแต่ละภาค จำแนกตามชั้นรายไคปี พ.ศ. 2512-2516

ชั้นของรายไค	พ.ศ.	ภาคเหนือ	ภาคต่อ/น.	ภาคใต้	* ภาคกลาง	ก.ท.	ทั่ว ป.ท.
ต่ำกว่า 6,000 บ.	(2512)	28.8	37.4	31.9	14.2	3.9	2.85
	(2516)	25.5	41.1	15.2	4.1	0.7	22.2
ระหว่าง 6,000-29,999 บ.	(2512)	68.7	60.5	66.8	77.6	74.2	67.8
	(2516)	70.1	49.6	74.3	78.5	54.8	64.6
มากกว่า 30,000 บ.	(2512)	2.5	2.1	1.3	8.2	21.9	3.7
	(2516)	4.4	9.3	10.5	17.4	44.5	13.2

* ไม่รวมกรุงเทพฯ

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสำนักงานสถิติแห่งชาติ

จากตัวเลขการกระจายรายได้จำแนกตามชั้นของรายได้ พ.ศ. 2512 เทียบกับ พ.ศ. 2516 จะพบว่า ครอบครัวที่มีรายได้น้อยนั้นมีมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคใต้ ในหมู่ผู้มีรายได้น้อยนี้ในภาคอื่น ๆ ส่วนใหญ่ดีขึ้น แต่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกลับมีคนจนมากขึ้น

3. ปัญหาความยากจน รวมทั้งการว่างงานนอกฤดูกาลซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหา การได้รับผลตอบแทนที่ไม่เป็นธรรม และปัญหาเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต เช่น แหล่งน้ำ หนี้สิน ที่ทำกิน ไร่ที่ไร้ความรุนแรงมากขึ้นทุกวัน จึงทำให้เด็กหนุ่มสาวในชนบททิ้งชนบทหรือถิ่น- ทำกินเดิมโดยไปหางานทำที่อื่น เช่น ในกรุงเทพมหานคร หรือในเมืองอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ ก่อให้เกิดปัญหาความแออัด และแหล่งเสื่อมโทรมในเขตเมืองใหญ่ เชื่อมโยงกับปัญหาอื่น ๆ เช่น อาชญากรรม ยาเสพติด สุขภาพจิต การว่างงาน เป็นต้น

4. ปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร เศรษฐกิจหลักของประเทศ เช่น การทำลายป่าทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ขาดความสมดุลในธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ

5. ปัญหาความมั่นคงของชาติซึ่งเชื่อมโยงกับปัญหาทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ ภายในและภายนอกประเทศ ความล่าช้าในทางความคิดริเริ่มที่จะเสริมสร้างเศรษฐกิจ ให้ดีขึ้น เป็นต้น¹

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นแรงผลักดันให้รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ต้องรีบดำเนินการแก้ไขและพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะแถบชนบทซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของคนส่วนใหญ่ สำหรับประเทศไทยได้เริ่มพัฒนาชนบทอย่างจริงจังและเป็นแบบแผนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2485 เป็นต้นมา² และได้ประกาศแผนพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเน้นในเรื่อง

¹ พจน์ สะเพียรชัย, "ปัญหา หลักการและแนวโน้มของการจัดการศึกษาของไทย," หน้า 6-9.

² สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, หน้า 10.

1. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้สึกภูมิใจที่จะอยู่อาศัยและประกอบอาชีพในหมู่บ้าน
 2. เตรียมหนทางที่จะให้ประชาชนในหมู่บ้านชนบทมีความรุ่งเรืองขึ้น โดยจัดวางรากฐานทางเศรษฐกิจที่ถูกต้องแก่การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม และการพัฒนาอุตสาหกรรมในหมู่บ้านชนบท
 3. ให้ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องของในการกำหนดจุดหมายที่แน่นอนในการวางโครงการ และปฏิบัติงานร่วมกันเพื่อปรับปรุงชุมชนของตนให้ดีขึ้น
 4. กระตุ้นเตือนและสนับสนุนประชาชนให้พยายามสร้างความมั่นคงและรุ่งเรืองในทางเศรษฐกิจขึ้นในชุมชน โดยจัดให้มีเครื่องเร้าใจและเครื่องกระตุ้นเท่าที่จะหาได้ เพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพในชนบทให้สูงขึ้น
 5. จัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกจำเป็นแก่การดำรงชีวิตในชนบท
 6. จัดบริการของรัฐบาลให้มุ่งหนักไปในด้านการปรับปรุงความเป็นอยู่ของหมู่บ้านในชนบทให้ดีขึ้น โดยดำเนินการให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องร่วมมือประสานงานกันอย่างแท้จริง
 7. ให้การศึกษาแก่ประชาชนจนเข้าใจ หรือทำให้เห็นจริง และเชื่อว่าความอุดมสมบูรณ์และความก้าวหน้า ความรุ่งเรืองของชาตินั้นต้องอาศัยความพยายามของคนทุกคนช่วยกันทำงาน ภาระหน้าที่ในการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับชาติไทยจึงตกอยู่กับคนไทยทั้งชาติ
 8. ส่งเสริมวัฒนธรรมของหมู่บ้าน
 9. สร้างเสริมผู้นำหมู่บ้านให้แพร่หลาย รวมกลุ่มประชาชนผู้มีความสนใจร่วมกัน เพื่อเป็นพลังในการพัฒนากิจกรรมของหมู่บ้านได้รวดเร็ว¹
- จะเห็นได้ว่า ควบคู่กับงานที่ประเทศไทยได้เผชิญอยู่ จำเป็นต้องมีการพัฒนาชุมชนขึ้นตั้งแต่นั้นจนกระทั่งปัจจุบันนี้ เพื่อขจัดความล้าหลัง และส่งเสริมความเจริญของชุมชนและความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น

¹ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, หน้า 15-16.

หลักการพัฒนาชุมชน

ไมเคิล แวน เดน โบเกิร์ต เอส เจ (Fr. Michael Van Den Bogaert S. J.) ได้กล่าววาทะ ขบวนการในการพัฒนาชุมชนต้องประกอบไปด้วยหลัก 5 ประการ คือ

1. การตื่นตัวของประชาชน (People's Awakening) การที่ชุมชนหรือบุคคล จะก้าวหน้าได้นั้นจะต้องปลุกตนเองให้ตื่นเสียก่อน จะต้องเปิดหูเปิดตา เลิกจากการมีชีวิตอยู่ อย่างซ้าซากโดยไม่คำนึงถึงอนาคตของตน ถ้าเมื่อใดชุมชนเริ่มตื่นตัวและมองเห็นปัญหาแล้ว เขาจะค้นพบถึงสภาพของชุมชน เรียนรู้และเข้าใจแจ่มแจ้งถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน

2. การศึกษาของประชาชน (People's Education) ชุมชนที่ขาดการศึกษา จะไม่สามารถก้าวไปข้างหน้าได้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องให้การศึกษาเพื่อให้เขาได้เข้าใจวิถี การอ่าน การเขียน และการคำนวณ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการกลุ่กรรรม งานบ้าน งานอุตสาหกรรม ฯลฯ เรียนรู้ถึงการใช้แหล่งทรัพยากรต่าง ๆ การใช้ประโยชน์จาก ธนาคาร เป็นต้น การให้การศึกษานอกจากจะให้ผ่านทางโรงเรียนแล้ว ยังสามารถที่จะ ให้โดยผ่านวิธีอื่นด้วย เช่น การพบปะพูดคุยกันในกลุ่ม การอภิปรายปัญหาต่าง ๆ ในกลุ่ม การสัมมนา การรับฟังรายการวิทยุที่จัดขึ้นเพื่อเกษตรกร การอ่านหนังสือพิมพ์

3. การรวมตัวของประชาชน (People's Organization) หมายถึง การกระทำต่าง ๆ อย่างมีระเบียบ การจัดแบ่งงานให้กับบุคคลต่าง ๆ ให้เขามีความ- รับผิดชอบในการบริหารงาน โดยกระจายขั้นตอนของอำนาจความรับผิดชอบแต่ละคนเป็น ชั้น ๆ ไป ทั้งนี้เพราะถ้าให้คนใดคนหนึ่งกุมอำนาจเต็มที่แล้ว เขาอาจจะใช้ความเป็น หัวหน้าในการแสวงหาผลประโยชน์และชักนำกลุ่มไปในทางที่ผิดได้ การที่จะให้ประชาชน ในชุมชนรวมตัวกันได้ จะต้องมีการพบปะกันอยู่เสมอ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใน การกระทำต่าง ๆ ร่วมกัน

4. พลังประชาชน (People's Power) เป็นผลมาจากการรวมตัวของ ประชาชนก่อให้เกิดกำลังที่เข้มแข็งของกลุ่มในการทำงานร่วมกัน

5. กิจกรรมของประชาชน (People's Action) หมายถึง สิ่งที่ชุมชนได้ตัดสินใจที่จะทำโดยไ้กะแผนการณ์ในการบริหารงานและการดำเนินงานไว้อย่างดีแล้วจากประชาชนภายในชุมชนเอง ทั้งนี้เพราะเมื่อใดที่ประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม เขาจะมีความรับผิดชอบในผลสำเร็จ และความล้มเหลวของโครงการร่วมกัน¹

ขบวนการทั้งหลายดังกล่าวมานี้จะสำเร็จบริบูรณ์ได้โดยคุดจากกิจกรรมที่ประชาชนได้กระทำ เพราะในที่ที่มีกิจกรรมของประชาชนก็แสดงว่าประชาชนได้ตื่นตัว ได้มีการศึกษา ได้มีการรวมตัว ได้มีพลังอำนาจ และชุมชนนั้นก็ได้รับการพัฒนา

ที่ อาร์ แบตเทน (T. R. Batten) ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาคนของสหราชอาณาจักร ได้ชี้ให้เห็นว่า จากประสบการณ์ในหลายประเทศแสดงให้เห็นว่า การใช้แนวปฏิบัติแบบสั่งการ (Directive Approach) นั้นจะเป็นผลดีในการพัฒนา^{วิ}ตถ มากกว่าการพัฒนา คน เพราะการทำงานแบบสั่งการเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือขององค์กรใดก็ตามที่เป็นบุคคลภายนอกชุมชนจะเป็นผู้กำหนดกิจกรรมให้ประชาชนเป็นผู้กระทำมากกว่าจะให้ประชาชนตัดสินใจทำเอง ทำให้หมดโอกาสที่จะพัฒนา "ปัญหา" ของเขา แบตเทน (Batten) จึงได้วางหลักการทำงานกับประชาชนแบบช่วยให้เกิดความคิดไว้ว่า กิจกรรมทุกกิจกรรมต้องให้ประชาชนได้มีโอกาสคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการด้วยตนเอง ซึ่งเป็นวิธีการแบบ Non-Directive Approach ซึ่งมีลักษณะสำคัญดังนี้

1. ผู้ปฏิบัติงานกับประชาชนและหน่วยงานของเขาจะต้องไม่กำหนดกิจกรรมเฉพาะเจาะจงไวล่วงหนา
2. การตัดสินใจครั้งสุดท้ายต้องเป็นของประชาชน

¹ วารสาร สังคมพัฒนา 5 (กรกฎาคม 1977): 4-6, เก็บความจาก The "Pancheshila" of Development ของ Fr. Michael Van den Bogaert S. J. จากหนังสือ Chart Alert No. 14 May-June 1977.

นอกจากนี้ยังต้องยึดถือหลักการต่อไปนี้ควบคู่ไปด้วย เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติมากยิ่งขึ้นคือ

1. หลักการช่วยตนเอง คือสนับสนุนให้ประชาชนได้มีการช่วยตนเอง การช่วยเหลือจากภายนอกให้อยู่ในขอบเขตที่จะเป็นการช่วยให้เขาช่วยตนเองเท่านั้น จึงควร
 - ก. เริ่มจากภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ของประชาชน
 - ข. เริ่มจากสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ และจากสิ่งที่ยากไปหาสิ่งที่ยาก
 - ค. ไม่รีบเร่งทำโครงการดำเนินงาน แต่ค่อยทำค่อยไป เพื่อให้โอกาสเขาในการเรียนรู้จากการทำงานนั้น
 - ง. พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นให้มากที่สุด
2. หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจการทุกอย่างมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงานด้วยตนเอง และมีโอกาสพัฒนาตนเอง
3. หลักการประชาธิปไตยในการทำงาน หมายถึงว่า การดำเนินงานใด ๆ ทุกคนต้องมีสิทธิ์มีเสียงเท่ากัน
4. หลักการใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น เพราะผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลที่มีผู้เคารพนับถือไว้วางใจ หรือมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดต่อการตัดสินใจของมหาชนในชุมชน
5. หลักความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น เพราะแต่ละท้องถิ่นย่อมมีขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นเป็นของตนเอง ซึ่งเหมือน คล้ายคลึง หรือแตกต่างไปจากชุมชนอื่น การใคร่และเข้าใจวัฒนธรรมของท้องถิ่นช่วยให้พัฒนาสามารถใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมนั้น ๆ เช่น ในการขอความร่วมมือ เป็นต้น
6. หลักการประเมินผล เป็นหลักการที่ดีของทุกโครงการ หรือกิจกรรมในการประเมินผลงานภายหลังที่ได้ดำเนินงานไปแล้วชั่วระยะเวลาหนึ่ง เพื่อตรวจสอบว่าโครงการนั้นบรรลุตามเป้าหมายหรือไม่ มีอุปสรรคอะไรบ้าง เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป ¹

¹ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, หน้า 25-27.

ไพรัตน์ เคชะรินทร์ ได้เสนอหลักการที่พึงปฏิบัติสำหรับหน่วยงานที่ดำเนินการพัฒนาชุมชน คือ การสร้างระบบงานแบบเป็นมิตรมากกว่าระบบเจ้าขุนมูลนาย ในขั้นต้นควรมีการสาธิตให้เห็นจริงจัง เพื่อให้ประชาชนเกิดความศรัทธา แล้วรวมกลุ่มประชาชนให้รับผิดชอบงานร่วมกัน ¹

ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาและโรงเรียนกับการพัฒนาชุมชน

การศึกษาเป็นขบวนการสร้างคนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ให้คนสามารถดำรงชีวิตและดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข การศึกษากับสังคมนั้นเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ได้ สังคมเจริญไปถึงขั้นใด การศึกษาก็เจริญตามไปถึงขั้นนั้น ในบางครั้งสังคมก็ครอบคลุมและมีอิทธิพลเหนือการศึกษา มีผลให้การศึกษาลดระดับลง บางโอกาส การศึกษาก็ช่วยนำสังคมให้รุดหน้าไป สังคมไทยปัจจุบันเป็นที่ประจักษ์ชัดว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เหตุผลอย่างหนึ่งก็เพราะว่าสังคมทั่วโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเช่นเดียวกัน และเหตุอีกประการหนึ่งก็คือ สังคมไทยเริ่มรับวัฒนธรรมตะวันตก เริ่มมีการพัฒนาและปรับปรุงบ้านเมือง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวครอบคลุมถึงลักษณะและวิธีการของครอบครัว การปกครอง ศาสนา และเศรษฐกิจ คือ

1. ครอบครัวไทยในปัจจุบันและอนาคตกำลังมีแนวโน้มที่จะเล็กลง เหลือเพียงพ่อ แม่ ลูก ญาติมิตรเริ่มห่างเหิน ความสัมพันธ์ก็เปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ทางหน้าที่การงาน ความเข้าใจระหว่าง พ่อ แม่ ลูก มากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างเพศก็แตกต่างจากเดิม เริ่มเข้าใจยากขึ้น

2. การปกครอง ศาสนา เศรษฐกิจ มีการเปลี่ยนแปลงไปมากมาย รูปแบบของการปกครองที่ว่าเป็นประชาธิปไตยก็กลางเลือน นโยบายการเมืองทั้งในและนอกประเทศก็แปรเปลี่ยนไวจนคุ้ยสับสน พุทธศาสนาที่เคยเป็นหลักปฏิบัติเพื่อก่อผลแก่ตนเองและสังคมก็

¹ ไพรัตน์ เคชะรินทร์, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการพัฒนาชุมชน, หน้า 22-23.

ยอหย่อนไปและห่างเหินไปจากจิตใจของคนไทยมากยิ่งขึ้นทุกที ยิ่งในทางเศรษฐกิจยิ่งซับซ้อนมากยิ่งขึ้นทุกที คนในชนบทย้ายเข้าไปในเมืองหลวง ชาวไร่ชาวนาเปลี่ยนอาชีพเต็มเพราะรายได้ไม่คุ้มกับรายจ่าย การผลิตของบุคคลหันไปหาอุตสาหกรรมและเกิดปัญหาการตลาดติดตามมา

3. บทบาทของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น กลายเป็นวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา แต่คนไทยไม่ชินกับวัฒนธรรมนี้จึงทำให้เกิดความลังเลไม่แน่ใจ

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ทวีความรุนแรงขึ้น และเป็นผลให้บุคคลในสังคมมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. แกร่งแย่งผลผลิตในสังคม
2. ลังเลในบทบาทหน้าที่ของตน
3. พลาดโอกาสและฉวยโอกาสตามความสามารถ
4. สงสัยในคุณค่าความดีงามและความจริง
5. ใฝ่หาความสุขและความสำเร็จอย่างฉาบฉวย
6. ทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม
7. ลังเล ขยาด ไม่กล้าเผชิญกับเหตุการณ์ใหม่ ๆ
8. คอยสมรรถภาพในการพัฒนาตนเองและสังคม¹

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมดังกล่าว การศึกษาจึงต้องเปลี่ยนแปลงให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย นักการศึกษาหลายท่านได้เน้นความสำคัญของการศึกษาที่สนองความต้องการของสังคม และชี้ให้เห็นว่าการศึกษาที่พึงประสงค์ต้องเป็นการศึกษาที่เสริมความรู้ ความคิด ทักษะ และทัศนคติ ให้คนรู้จักตนเอง รู้จักชีวิต เข้าใจสังคมที่ตนมีส่วนร่วมอยู่ และเข้าใจสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่ แล้วสามารถนำความเข้าใจ

¹ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, "อนาคตของการศึกษาของประเทศไทย," วารสาร
สภาการศึกษาแห่งชาติ 6 (มกราคม 2515): 39.

มาใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนเองและหมู่คณะ หรือสังคมให้เป็นไปในแนวทางที่
 อำนวยประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่นในสังคม และช่วยกันเสริมสร้างชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น
 โดยกลมกลืนกับธรรมชาติเป็นสำคัญ

ดังนั้น การศึกษาของไทยจึงมุ่งเพื่อสร้างสำนึกในความเป็นคนไทยร่วมกัน ความ
 เป็นครอบครัวเดียวกัน และการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ มุ่งเพื่อพัฒนาการปกครองใน
 ระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มุ่งปลูกฝังการณคุณความดีจริยธรรม
 และความเสมอภาคในสังคม มุ่งเสริมสร้างความรู้ใหม่บุคคลและกลุ่มชน สามารถสื่อสาร
 เข้าใจกัน สร้างสุขภาพที่ดีทั้งกายและใจแก่ทุกคน มุ่งให้ทุกคนมีศีลธรรม มีความสนใจ
 ตนเอง มีความรู้ความสามารถ และมีทัศนคติที่ดีในการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพที่
 เป็นจริง ให้ทุกคนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเข้าใจในตนเอง รักใคร่ห่วงแหน
 ศิลปวัฒนธรรมอันเป็นสัญลักษณ์ของชาติ มุ่งให้ทุกคนรักอิสรภาพ รักการแสวงหาความจริง
 เพื่อชีวิตและสังคมที่ดีขึ้น ¹

ในการดำเนินการพัฒนาชุมชนหรือสังคม การศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญมากที่สุด
 ทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพราะการศึกษามุ่งพัฒนาทรัพยากร
 มนุษย์ แล้วทรัพยากรมนุษย์ที่ได้รับการศึกษาก็จะไปพัฒนาสถาบันทางสังคมอันได้แก่ระบบ
 ครอบครัว ระบบการเมืองการปกครอง โดยการปฏิบัติหน้าที่ของพลเมืองดี และจะไป
 พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติโดยการปฏิบัติหน้าที่ในอาชีพที่ตนถนัดหรือตามที่ได้เล่าเรียนมา
 ระบบการศึกษาจึงพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ 3 ด้าน คือ

1. การศึกษาพัฒนามนุษย์ทางด้านจิตใจ หรือมโนธรรม ซึ่งได้แก่ การพัฒนาทาง
 ด้านปัญญาธรรม และจริยธรรมของแต่ละบุคคล

¹ โภทศ วิชัยดิษฐ์, แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 (กรุงเทพ-
 มหานคร: ธเนศวรการพิมพ์, 2521), หน้า 1.

2. การศึกษาพัฒนามนุษย์ทางด้านสังคม หรือสหกรรม ซึ่งได้แก่การฝึกให้รู้จัก การเป็นพลเมืองดี ทำงานและอยู่กับผู้อื่นในสังคมได้อย่างเป็นสุข รู้จักบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ สิทธิและเสรีภาพของตนเองและของผู้อื่น ตลอดจนเป็นผู้มีวัฒนธรรมอันดี-งาม ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง

3. การศึกษาพัฒนาในด้านวิศวกรรม ซึ่งได้แก่ การพัฒนาให้เป็นผู้มีสุขภาพ อนามัยดีและเป็นผู้มีทักษะอาชีพสำหรับนำไปพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นวัตถุให้เกิด ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ¹

ทรัพยากรมนุษย์ที่ผ่านระบบการศึกษามาแล้วจะช่วยให้การพัฒนาสังคมตามแนวทาง ที่เขาได้รับการศึกษามา และพัฒนาเศรษฐกิจในด้านการประกอบอาชีพ การศึกษาให้ผล ตอบแทนแก่ชุมชนได้หลายประการ ที่เห็นได้ชัดเจนได้แก่

1. การช่วยให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ เมื่อประชาชนอ่านออกเขียนได้อย่าง ทั่วถึงแล้ว การติดต่อสื่อสารต่าง ๆ ก็จะสามารถขึ้น ทั้งระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่ทาง ราชการ ประชาชนมีความเข้าใจในการปฏิบัติงานของทางราชการมากขึ้น รวมทั้งเข้าใจ นโยบายในการบริหารของรัฐบาลในที่สุด

2. ช่วยให้การปกครองเป็นผลสำเร็จ เพราะประชาชนในชาติมีความรู้ยอมงาย ต่อการปกครอง เพราะสามารถให้ความร่วมมือต่อฝ่ายปกครองได้ เช่น การเลือกตั้งผู้แทน ราษฎร ถ้าประชาชนเข้าใจก็จะให้ความร่วมมือและปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง

3. ผลทางเศรษฐกิจ เมื่อประชาชนมีความรู้และได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมถึง การพัฒนาอาชีพของตน เช่น ชวนา ชาวสวนรู้จักการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ การรู้จักใช้ เครื่องจักรกลผ่อนแรงไม่หลงอยู่ในความเชื่อดั้งเดิม เมื่อประชาชนได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง

¹ วีรยุทธ วิเชียรโชติ, "การศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ," มิตรครู

การประกอบอาชีพให้เป็นไปในแนวทางที่เจริญก้าวหน้าขึ้น ผลผลิตย่อมจะสูงขึ้น หมายถึง เศรษฐกิจของชาติก็ดีขึ้นไปด้วย ¹

กล่าวโดยสรุปแล้ว ทุกชุมชนหรือทุกสังคมมุ่งที่จะพัฒนาองค์ประกอบ 3 ประการ ให้บรรลุจุดสูงสุดของศักยภาพ คือ ทรัพยากรมนุษย์ สถาบันทางสังคม และทรัพยากร-ธรรมชาติ การพัฒนาองค์ประกอบของสังคมทั้ง 3 ประการ ให้บรรลุผลสำเร็จต้องอาศัย การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญ เพราะโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ตั้งขึ้นโดยอาศัยความร่วมมือของบุคคลที่มีความสำนึกในความรับผิดชอบ มีความตั้งใจ มีวัตถุประสงค์ ประสงค์ร่วมกัน หรือเกิดจากภาวะอาการของประชาชนในสังคม โรงเรียนจึงเกิดขึ้นจาก ความต้องการของประชาชนในสังคมนั้น

วรวิทย์ วคินสรากร ได้ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนว่า ไม่ได้มีความหมายเฉพาะภายในชุมชนนั้นเท่านั้น แต่หมายถึงชุมชนประเทศทั้งประเทศด้วย เพราะโรงเรียนให้การศึกษาแก่เยาวชนซึ่งเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมโดยตรง ²

สุพิชญา ชีรกุล ได้ให้ข้อคิดไว้ว่าโรงเรียนเป็นแหล่งที่ให้การเรียนรู้ประสบการณ์ทางการศึกษาแก่สมาชิกในชุมชน โรงเรียนกับชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กันในลักษณะต่อไปนี้

- ชุมชนส่งเด็กมาให้โรงเรียน
- โรงเรียนให้ความรู้ ฝึกฝน อบรม แล้วส่งกลับไปให้ชุมชน
- คนในโรงเรียน ได้แก่ ครู ผู้บริหาร นักเรียน คนงานภารโรง คนเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน อาศัยอยู่ในชุมชน และปฏิบัติงานเพื่อชุมชน

¹ ปรีชา บุญอมรัตน์, "การลงทุนเพื่อการศึกษา," มิตรครู 3 (15 กุมภาพันธ์ 2517): 52.

² วรวิทย์ วคินสรากร, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการมัธยมศึกษา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม, 2520), หน้า 260.

- คนในชุมชน ได้แก่ สมาชิกของชุมชน ซึ่งมีราษฎรธรรมดาสามัญ ผู้ปกครอง-
นักเรียน ข้าราชการ (รวมทั้งครูและผู้บริหารโรงเรียน) พนักงาน และกรรมกรต่าง ๆ
ล้วนต่างมีหน้าที่ต่อกันและกัน¹

ความต้องการของชุมชนดังกล่าว เป็นอิทธิพลของชุมชนที่มีต่อโรงเรียน เพราะ
โรงเรียนจะต้องนำมาเป็นพื้นฐานในการจัดหลักสูตร เพื่อพัฒนาชุมชนไปตามความต้องการของ
ชุมชน ช่วยแก้ปัญหาของชุมชน ช่วยทำให้ชุมชนพัฒนาไปไครวดเร็วขึ้น โดยการให้วิชา
ความรู้ ประสบการณ์ และการบริการแก่ชุมชน สิ่งดังกล่าวจะได้ผลเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับ
ความร่วมมือของชุมชนที่มีต่อโรงเรียนความร่วมมือของชุมชนจะเป็นอิทธิพลอย่างหนึ่ง
ทำให้โรงเรียนสามารถบริการชุมชนได้อย่างเต็มที่ ความร่วมมือของชุมชนที่มีต่อโรงเรียน
จะทำได้โดยการให้ความช่วยเหลือในการปรับปรุงอาคารสถานที่ ให้วัสดุอุปกรณ์ ที่ดิน
ช่วยกวาดล้างความประพฤติของนักเรียน ตลอดจนรวมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

นอกจากนี้แล้ว โรงเรียนและสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน ควรจะมีความสัมพันธ์กัน
อย่างใกล้ชิดในฐานะที่ทำหน้าที่เดียวกัน คือให้ความรู้ อันจะหล่อหลอมความทันสมัยให้
เกิดขึ้นแก่ปัจเจกชน ดังนั้น โรงเรียนควรจะใช้ประโยชน์จากแหล่งชุมชนในการให้การ-
ศึกษาแก่เด็กด้วย โจฮันน์ เพสตาลอซซี (Johann Pestalozzi) นักการศึกษาที่มี
ชื่อเสียงของโลก ชาวสวิส ได้กล่าวว่า การศึกษาของเด็กสามารถเรียนรู้จากธรรมชาติ²
เขาได้ขอร้องให้ครูนำเด็กออกไปสู่ธรรมชาติ สอนพวกเขาบนภูเขา หุบเขา โจฮันน์
เพสตาลอซซี (Johann Pestalozzi) เองก็สอนภูมิศาสตร์ขณะที่เดินทางท่องเที่ยวกับ
เด็กในชนบท เขาจะวางแผนที่และสอนวิธีการต่าง ๆ ที่เขาสังเกตเห็น แนวความคิดนี้

¹ สุพิชญา ชีรกุล, การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน, หน้า 17-18.

² William Van Til, Secondary Education: School and Community
(Boston: Houghton Mifflin Company 1978), p. 265.

ตรงกับของนักการศึกษาชาวสหรัฐ คือ ราฟ วอลโด อีเมอร์สัน (Raph Waldo Emerson) และ เฮนรี โทโร (Henry Thoreau) ที่ว่า เด็กควรเรียนรู้จากธรรมชาติ¹ ฟรานซิส คัมบิว ปาร์คเกอร์ (Francis W. Parker) ได้กล่าวถึงการศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressive) ว่า โรงเรียนคือชุมชนเล็กๆ ที่เด็ก ผู้ใหญ่ ได้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และทำความรู้จักกัน สภาพของโรงเรียนจะนำครู ผู้ปกครอง ผู้บริหาร เด็ก มา รวมกัน ปาร์คเกอร์ (Francis W. Parker) ได้กล่าวถึงลักษณะโรงเรียนของเขาว่า เป็นบ้าน เป็นชุมชน และสถานที่ที่จะได้แสดงกิจกรรมแบบประชาธิปไตย²

เกลน แอล เครน (Glen L. Crane) ได้เสนอความคิดในการใช้แหล่ง ความรู้ชุมชนให้เป็นประโยชน์ในการสอนวิชาสังคมศึกษาว่า

ความก้าวหน้าในวิชาสังคมศึกษา ถือว่า โรงเรียนเป็น "A School with out walls", คือ การให้นักเรียนได้ใช้ชุมชนให้เป็นประโยชน์ในการเรียนรู้ . . . แทนที่จะนั่งเรียนในห้องเรียน ทองจำหน่ายสื่อแบบเรียน นักเรียนจะได้เรียนโดยตรง จากโรงพยาบาล มหาวิทยาลัย โรงละครคน สำนักงาน และสถาบันทางวัฒนธรรม, โรงเรียนไม่ใช่อาคารแต่เป็นชุมชน ห้องเรียนจะอยู่ที่ไหนก็ได้ที่สามารถจะช่วยให้ นักเรียนได้เรียนรู้ความต้องการของเขาเอง และควยตนเอง หรือได้รับคำแนะนำ จากอาจารย์ที่ปรึกษาที่เขาต้องการ . . .³

ในเรื่องนี้ วรวิทย์ วสันตสารกร ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า โดยปกติแล้ว เด็กจะอยู่ในโรงเรียนเพียงวันละ 5-6 ชั่วโมงเท่านั้น โรงเรียนยังไม่รู้จักเด็กดีพอ

¹ William Van Til, Secondary Education: School and Community, p. 265.

² Ibid.

³ Glen L. Crane, "The New Social Studies: Recent Attempts to Improve It," The Social Studies LXV (January 1974): 25.

ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องให้นักเรียนทราบชีวิตภายนอกโรงเรียน เพื่อเป็นการประสานงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ครูในโรงเรียนควรจะไปรวมกิจกรรมของชุมชนด้วย ¹

มีงานวิจัยของนักการศึกษาหลายท่านที่ชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ของโรงเรียนกับชุมชนมีความสำคัญในการพัฒนาประเทศ อาทิเช่น

พ.ศ. 2514 ภิญโญ ตันพิทยคุปต์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การใช้แหล่งความรู้ในชุมชนในการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับขอบเขตและลักษณะการใช้แหล่งความรู้ชุมชนมาประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2 ของครูจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกรุงเทพมหานคร และเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลการเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไทย ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามไปยังครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และส่งแบบทดสอบไปยังนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ 2 ทั้งจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกรุงเทพมหานคร รวม 10 โรงเรียน จำนวนตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการวิจัย เป็นครู 28 คน นักเรียน 277 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า ครูทุกคนได้เคยใช้แหล่งความรู้ชุมชนบางแหล่งเพื่อประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทย แหล่งความรู้ชุมชนที่ครูใช้มากที่สุด คือ เอกสารสิ่งตีพิมพ์ โบราณวัตถุ และแหล่งความรู้ที่ใช้น้อยที่สุด คือ วิทยากร และโทรทัศน์ ครูไม่ค่อยใช้วิธีการจัดทัศนศึกษา เพราะมีปัญหาในด้านความปลอดภัย ครูทุกคนเห็นว่าแหล่งความรู้ชุมชนมีประโยชน์และจำเป็นต่อการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยมาก และจากการเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน ปรากฏว่า นักเรียนเรียนได้ดีขึ้น มีสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนสูงขึ้น เมื่อครู

¹ วรวิทย์ วสันตสารกร, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการมัธยมศึกษา, หน้า 280.

ได้นำแหล่งความรู้ชุมชนมาช่วยในการสอน ผู้วิจัยจึงเสนอแนะให้มีการสำรวจแหล่งความรู้ชุมชน และศึกษาวิธีการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างจริงจัง¹

พ.ศ. 2516 ทศพร เขาวดี ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การใช้ประโยชน์จากแหล่งความรู้ในชุมชนประกอบการสอนวิชาภูมิศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับขอบเขตลักษณะการใช้ ประโยชน์ ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของครู นักเรียน เจ้าหน้าที่แหล่งความรู้ในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการเสนอแนะขอปรับปรุงการใช้และการให้บริการของแหล่งความรู้ในชุมชน เพื่อจัดการเรียนการสอนวิชาภูมิศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยส่งแบบสอบถามครูสอนวิชาภูมิศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนรัฐบาลในกรุงเทพมหานคร 10 โรงเรียน และเจ้าหน้าที่แหล่งความรู้ชุมชน 10 แห่ง ประชากร 340 คน ผลการวิจัยพบว่า ครูและนักเรียนทุกคนเคยใช้แหล่งความรู้ชุมชนประกอบการเรียนการสอนวิชาภูมิศาสตร์ วิธีการที่ครูและนักเรียนนำเอาแหล่งความรู้ชุมชนมาใช้มาก คือ การไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งความรู้อื่น ๆ นอกโรงเรียน ปัญหาและอุปสรรคที่ครูพบมากที่สุดในการไปทัศนศึกษา คือ นักเรียนขาดระเบียบวินัย และครูผู้ควบคุมมีจำนวนน้อย ไม่มีตัวโม่งพิเศษเพื่อฟังวิทยากร และนักเรียนไม่มีมารยาทในการฟัง ครูไม่มีเวลา และไม่สะดวกในการติดต่อขอยืมเครื่องมือวัสดุทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่แหล่งความรู้พบปัญหาเรื่อง ผู้ให้บริการไม่แจงบายละเอียดทำให้ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการพานักเรียนไปศึกษา ครู นักเรียน และเจ้าหน้าที่แหล่งความรู้ชุมชนมีความเห็นว่าแหล่งความรู้ในชุมชนมีประโยชน์ต่อการสอนภูมิศาสตร์มาก ครูควรสำรวจแหล่งความรู้ใน

¹ ภิญโญ ตันพิทยคุปต์, "การใช้แหล่งความรู้ในชุมชนในการสอนวิชาประวัติศาสตร์-ไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514).

ชุมชนนั้น ศึกษาวิธีใช้ให้เข้าใจ เมื่อใช้แล้วควรมีการวัดผล และประเมินผลงานเพื่อปรับปรุงการใช้ครั้งต่อไป และครูต้องมีมนุษยสัมพันธ์อันดีกับบุคคลหลาย ๆ ฝ่าย รวมถึงการหมั่นศึกษาแหล่งความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ¹

พ.ศ. 2518 ประหยัด สายวิเชียร ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การใช้ประโยชน์ของแหล่งชุมชนในการสอนสังคมศึกษา ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดเชียงใหม่" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ของแหล่งชุมชนประกอบการสอนสังคมศึกษา ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ถึงขอบเขต ลักษณะการใช้ ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนความคิดเห็น และข้อเสนอแนะของครู นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชน ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามจำนวน 3 ชุด ไปยังครูผู้สอนสังคมศึกษา จำนวน 30 คน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 300 คน ในโรงเรียนมัธยมศึกษาจำนวน 10 โรงเรียน และเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชน 10 แห่ง รวมตัวอย่างประชากรทั้งหมด 340 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า ครู และนักเรียนทุกคนเคยใช้แหล่งความรู้ชุมชนบางแห่งเพื่อประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา ประเภทของแหล่งความรู้ชุมชนที่ครูและนักเรียนนิยมใช้มากที่สุด คือสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เอกสารสิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ และภาพยนตร์ แหล่งความรู้ชุมชนที่ใช้น้อย คือ ศูนย์การคมนาคม สถานกงสุล หรือสำนักงานของชาวต่างประเทศ วิธีการที่ครูและนักเรียนใช้แหล่งความรู้ชุมชนมากที่สุด คือ การไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งความรู้อื่น เช่น ห้องสมุดประชาชน เป็นต้น และการชมภาพยนตร์จากแหล่งความรู้ทางสังคมศึกษา วิธีการที่ใช้น้อยคือ การไปสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ในชุมชน ส่วนวิธีการที่เจ้าหน้าที่แหล่งความรู้ชุมชนใช้มากที่สุด คือ การบรรยาย การแจกเอกสาร การให้ขอยืมเอกสาร หรือวัสดุต่าง ๆ และการให้คนควาจากหนังสือ หรือเอกสารต่าง ๆ ภายในแหล่งความรู้

¹ ทศพร เขาวีดี, "การใช้ประโยชน์จากแหล่งความรู้ในชุมชนในการสอนวิชาภูมิศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาคศึกษามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516).

วิธีการที่ใช้น้อย คือ การอภิปราย ปัญหาและอุปสรรคที่ครูพบมาก คือ จำนวนนักเรียนมาก ครูไม่มีเวลาเพียงพอสำหรับเตรียมงาน โรงเรียนไม่จัดเวลาพิเศษเพื่อฟังวิทยากร และนักเรียนไม่รู้จักรูมาช่วยในการฟัง ครูไม่มีเวลาและไม่สะดวกในการไปติดต่อขอยืมเครื่องมือ โสตทัศนูปกรณ์ต่าง ๆ เจาหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชนประสบปัญหาในการให้บริการ คือ ผู้ขอใช้บริการไม่ได้แจ้งรายละเอียดให้ชัดเจนล่วงหน้าเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการจะพานักเรียนไปศึกษา¹

ลีโอนาร์ค เอส เคนเวอร์ธี (Leonard S. Kenworthy) นักการศึกษาที่มีชื่อเสียงทางด้านการศึกษาและการสอนสังคมศึกษาของสหรัฐอเมริกา ได้กระตุ้นให้ครูสังคมศึกษาใช้แหล่งความรู้ชุมชนให้เป็นประโยชน์ในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา เพราะจะช่วยให้เด็กได้มีประสบการณ์การเรียนรู้โดยตรง ทำให้บทเรียนน่าสนใจ และยังปลูกฝังความปรารถนาที่จะปรับปรุงชุมชนในตัวเด็กอีกด้วย² การใช้แหล่งความรู้ชุมชนให้เป็นประโยชน์นั้นสามารถทำได้ 2 วิธีด้วยกัน คือ การนำชุมชนเข้ามาสู่ห้องเรียน และการนำห้องเรียนออกไปสู่ชุมชน³ แต่มีข้อควรระวังสำหรับการนำนักเรียนออกไปสู่ชุมชนโดยวิธีการจัดทัศนศึกษา คือ ถ้าครูไม่ได้ทำให้ถูกต้องตามหลักวิชาการแล้ว แทนที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนจะกลายเป็นเพียงการพักผ่อนจากการเรียนในโรงเรียนเท่านั้น

¹ ประหยัด สายวิเชียร, "การใช้ประโยชน์ของแหล่งชุมชนประกอบการสอนสังคมศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดเชียงใหม่" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518).

² Leonard S. Kenworthy, Guide to Social Studies Teaching (Belmont California: Wadworth Publishing Company, 1973), pp. 218-219.

³ Walter A. Wittish and Charles A. Schuller, Audio Visual Materials Their Nature and Use (New York: Harper & Brother Publishers, 1967), pp. 233-235.

บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาชุมชนในคณาการเมือง สังคม เศรษฐกิจและการปลุกฝัง
ค่านิยมของชุมชนให้นักเรียน

ครู เป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงในสังคม (Agent of Change) ¹
และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนากำลังคนดังกล่าวแล้ว หน้าที่ของครูนั้นมีมากมายหลายประการ
สุจริต เพียรชอบ ไถ่กล่าวถึงบทบาทของครูในการพัฒนาประเทศ ดังนี้

1. พัฒนานักเรียนให้เป็นผู้มีระดับสติปัญญาสูงขึ้น มีความรู้ในสรรพวิทยาการต่าง ๆ
2. จัดสร้างสถานการณต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยให้นักเรียนรู้จักคิด มีเหตุผล
3. พยายามปลุกฝังลักษณะนิสัยสำคัญ ๆ ให้เกิดขึ้นในตัวนักเรียน เช่น ความตรง-
ต่อเวลา การเป็นคนที่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างจริงจังไม่เหลวไหลและ ความขยันหมั่นเพียร
มานะอดทน ทำงานหนัก

4. ปลุกฝังค่านิยมและมโนทัศน์ให้กับนักเรียน
5. การปลุกฝังความเป็นนักประชาธิปไตยให้กับนักเรียน
6. การให้ความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่นนั้น
7. การปลุกฝังทางด้านอาชีพ การปลุกฝังให้นักเรียนมีทักษะ และมีทัศนคติที่ดีต่อ

อาชีพ

8. บทบาทในการปลุกฝังวัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรม
9. บทบาทในการพัฒนาสังคม เมื่อเข้าไปอยู่ในชุมชนใดก็พยายามพัฒนาชุมชนนั้น
10. บทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชน
11. การให้ความรู้เกี่ยวกับการนำทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์
12. บทบาทของครูในการดำรงความมั่นคงของประเทศ ²

¹ Damond Weber, "Urban Problems and Teacher in Politics,"
Social Education 33 (October 1969): 678.

² สุจริต เพียรชอบ, "บทบาทครูในการพัฒนาประเทศ," วารสารครูศาสตร์
9 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2522): 52-57.

เนื่องจากครูเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศอย่างมาก ครูจึงจำเป็นต้องพัฒนาสมรรถภาพของตนเองให้เป็นผู้ที่มีความสามารถหลายประการที่สำคัญได้แก่

1. สามารถทำการสอนได้เป็นอย่างดี
2. สามารถอบรม แนะนำ ปกครองได้เป็นอย่างดี
3. สามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนได้เป็นอย่างดี
4. สามารถสร้างสัมพันธ์ภาพอันดี และร่วมมือกับชุมชนโดยรู้จัก
 - ช่วยเหลือชุมชนในการแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้น
 - ทำให้ชุมชนเข้าใจโรงเรียนและสนับสนุนโรงเรียนในทางที่เหมาะสม
 - หาความร่วมมือจากบิดามารดาและครูปกครอง
 - ร่วมมือกับทางราชการในการปรับปรุงชุมชน
5. สามารถเป็นครูชั้นอาชีพได้¹

๘ สาร สาระที่ศุภานันท์ ได้สรุปคุณสมบัติของครูที่ชนบทต้องการ เช่น ในด้าน ความรู้ความสามารถ ครูต้องมีความรู้พิเศษ เช่น ความรู้ทางการเกษตร งานฝีมือ ฯลฯ ซึ่งสามารถจะแนะนำผู้อื่นได้ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เสียสละต่อการพัฒนาท้องถิ่น สามารถจะเป็นผู้นำของประชาชนในการแก้ปัญหาของท้องถิ่น นอกจากนี้ครูยังต้องมีบุคลิกภาพที่เหมาะสมกับการทำงานในชนบท เช่น มีใจกล้าหาญเสียสละ รู้จักการวางตัวให้พอเหมาะ มีสุขภาพร่างกายดีสามารถทำงานในหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ มีสุขภาพจิตดีไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ ในการทำงานร่วมกับคนหมู่มาก ครูต้องมีมนุษยสัมพันธ์ดี สามารถเข้ากับประชาชนในท้องถิ่นได้ทุกเพศทุกวัย ในด้านความประพฤติของครูก็เป็นสิ่งจำเป็นและมีผลในด้านการได้รับความเลื่อมใส เชื่อถือ และความร่วมมือในการปฏิบัติงานจากประชาชน ดังนั้น ครูจึง

¹ วนิตา ชัยมงคล, การศึกษาไทย (เอกสารประกอบคำบรรยายวิชา ศษ 222 คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ม.ป.ป.), หน้า 128-135.

ต้องมีทัศนคติที่ดีต่อชาวชนบท และพยายามหาทางเปลี่ยนค่านิยมของประชาชนที่ล้าสมัยโดยไม่ให้กระทบกระเทือนต่อหลักวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ซึ่งจะต้องอาศัยการปฏิบัติที่รอบคอบของครู¹

โจนาธาน ซี แมคเลนดอน (Jonathan C. McLendon) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูสังคมศึกษา ดังต่อไปนี้

1. มีความรู้พื้นฐานในสาขาวิชาสังคมศาสตร์ดีพอ (Strong Background in Social Science) ครูสังคมศึกษาจำเป็นต้องมีความรู้ด้านวิชาการอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้ง ที่ว่ารู้อย่างลึกซึ้งก็คือ จะต้องเข้าใจในเนื้อหาวิชาหนึ่ง ๆ อย่างแท้จริง เช่น มีความเชี่ยวชาญในวิชาประวัติศาสตร์ เป็นต้น ที่ว่าต้องมีความรู้อย่างกว้างขวางในวิชาที่ตนสอนก็คือ วิชาเพื่อช่วยให้ความคิดกว้างขวาง จะได้ช่วยขจัดความเข้าใจผิดในการมองเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มีผลเกี่ยวเนื่องกับสังคม และครูสังคมศึกษาต้องมีความรู้ในสาขาวิชาที่ตนสอนอย่างน้อยก็สามารถจะจดจำเนื้อหาวิชาและความคิดรวบยอดต่าง ๆ มาถ่ายทอดให้นักเรียนทราบ นอกจากนั้นยังต้องสามารถจดจำข้อสรุปกฎเกณฑ์และทักษะเกี่ยวกับสังคม เพราะฉะนั้น ครูสังคมศึกษาจึงต้องรู้เนื้อหาอย่างเพียงพอที่จะนำไปสอนนักเรียนระดับมัธยมศึกษา และรู้จักเลือกสิ่งที่เหมาะสมถ่ายทอดให้นักเรียน และครูสังคมศึกษาควรจะมีความรู้ทางสังคมศาสตร์พอเพียงที่จะนำมาสัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ และสภาพความเป็นไปของสังคม

2. มีประสบการณ์ทางสังคม (Social Experiences) ครูสังคมศึกษาจำเป็นต้องมีกิจกรรม 2 อย่าง คือ ความรับผิดชอบในฐานะที่เป็นพลเมืองของชาติ และการมีส่วนร่วมในองค์กรทางสังคม ครูสังคมศึกษาต้องสอนให้นักเรียนเข้าใจถึงสิ่งที่ตนควรปฏิบัติในฐานะที่เป็นประชาชนของชาติ โดยฝึกฝนความเป็นประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาต้องฝึกให้นักเรียนเข้าใจภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในกิจกรรมสังคม พยายามสอนให้นักเรียนทันต่อ

¹ สาร สารทัศนานันท์, "ครูที่ชนบทต้องการ," ครูสาร 2 (เมษายน 2520): 7-18.

พัฒนาการทางสังคม และปรารถนาที่จะค้นคว้าวิจัยต่อไปว่าจะอะไรคือปัญหาและเรื่องราวของสังคม แม้ว่าเราจะไม่ได้มุ่งหวังให้ครูสังคมศึกษาเป็นตัวอย่างของพลเมืองดี แต่ก็ควรแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของประชาชนในสังคมประชาธิปไตยที่เขาทำกัน ครูสังคมศึกษาควร จะเข้าร่วม หรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อจะได้นำ ความรู้และประสบการณ์นั้นไปใช้ในการสอน

3. มีความเชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตย (Faith in Democracy) ครูสังคมศึกษาจะต้องแสดงให้เห็นว่าเป็นนักประชาธิปไตยมากกว่าครูอื่น ๆ ต้องเชื่อมั่นในอุดมการณ์ประชาธิปไตย ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ให้สิทธิเสรีภาพตามควรแก่อัตภาพ

4. มีทักษะในการเป็นผู้นำของเด็กวัยรุ่น (Skill as a Leader of Adolescents) ครูสังคมศึกษาต้องมีทักษะความสามารถในการติดต่อสัมพันธ์กับเด็กและประชาชนในสังคม และต้องสามารถพัฒนาปรับปรุงเทคนิคต่าง ๆ ที่จะแนะนำการเรียนรู้อีกแก่นักเรียน

5. มีความเป็นผู้นำในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน (Leadership in School Affairs) ครูสังคมศึกษาต้องรู้จักร่วมในกิจกรรมนักเรียนที่โรงเรียนจัดขึ้น¹

บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาชุมชนทางด้านการเมือง

ในสภาพการณ์ปัจจุบัน ประเทศไทยประสบกับปัญหาทางด้านการพัฒนาการเมือง เพราะประชาชนไทยส่วนใหญ่ขาดความรู้ เรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย ขาดความสำนึกทางการเมือง เช่น ไม่สนใจ ไม่รับผิดชอบในหน้าที่ของตนในด้านการเมือง ไม่เข้าใจบทบาทของตนในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งอาจเป็นเพราะมีศรัทธาต่อการปกครองระบอบ

¹ Jonathan C. McLendon, Social Studies in Secondary Education (New York: Macmillan Company, 1965), pp. 513-516.

ประชาธิปไตยไม่เพียงพอ หรือขาดทักษะที่จะเข้าร่วมในขบวนการทางการเมืองได้อย่าง ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ประกอบกับผู้นำทางการเมืองของไทยมองไม่เห็นความสำคัญ ของการมีนโยบาย และเป้าหมายในการพัฒนาการเมือง และสื่อมวลชนไม่เผยแพร่ข่าวสาร ทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ ประชาชนนิยมใช้พลังมวลชนเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจ ปัญหา

การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจะทำได้โดยการให้การศึกษแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ เช่น ให้ความเสมอภาคทางการศึกษาแก่พลเมืองทั้งประเทศ ทั้งด้าน ปริมาณและคุณภาพ ให้ประชาชนมีความสำนึกว่าทุกคนเป็นเจ้าของประเทศร่วมกันโดยเปิด โอกาสให้มีการเลือกตั้งอย่างเสรี ให้การศึกษาโดยมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทศนคติ และพฤติกรรมในแนวทางที่เอื้อต่อการพัฒนา ปลูกฝังวิถีชีวิตในสังคมประชาธิปไตย ให้รู้จัก เคารพในสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น ครูสังคมศึกษามีบทบาทโดยตรงในการพัฒนา การเมืองการปกครอง ทั้งบทบาทโดยตรงต่อนักเรียน ได้แก่ การอบรมให้นักเรียนมีความรู้ ทักษะ ทศนคติ และค่านิยมทางการเมืองในระบบประชาธิปไตย ครูสังคมศึกษาจะต้องมี บทบาทต่อชุมชน ได้แก่ การรักษาความมั่นคงของชาติ ช่วยเหลือทางราชการในการสอดส่อง ผู้ไม่หวังดีต่อชาติ เป็นสื่อกลางในการให้ข่าวสารทางการเมืองแก่ประชาชน ให้คำแนะนำ และความรูทาง การปกครอง เช่น เกี่ยวกับการใช้สิทธิในการเลือกตั้ง ทั้งนี้ตัวครูเองต้อง ทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียนและประชาชนโดยวางตัวเป็นกลาง ไม่ชักจูงให้ผู้อื่นเห็น คล้อยตามความคิดทางการเมืองของตน มีใจกว้าง รู้จักหน้าที่รับผิดชอบ และใช้สิทธิทาง การเมืองอย่างสม่ำเสมอ

วิชัย ตันศิริ ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ครูและผู้ที่ฝึกหัดเป็นครูจะต้องเข้าใจ ปรัชญาการเมือง โดยการสอนในระดับอุดมศึกษาเพื่อให้นักศึกษา ตระหนักในความ ซ้ำซ้อนของกระบวนการทางการเมือง และเกิดสติปัญญาพร้อมที่จะประยุกต์ใช้ให้ได้ใน สถานการณ์ต่าง ๆ กัน ปัญหาทางการเมืองทุกสมัยอยู่ที่ การสร้างสมดุลระหว่างความมั่นคง และเสรีภาพ และระหวางการรักษาไว้ซึ่งสภาพเดิม และการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสังคมแต่ละ

สังคมหรือแต่ละประเทศต้องหาวิธีของตนเองให้เหมาะแก่สภาพของสังคมนั้น ๆ การสอนความคิดทางการเมืองแก่นักเรียนในระดับประถมและมัธยมจะต้องมุ่งทางค่านิยมและจิตใจ วิจัย (ตันศิริ) ได้ศึกษาข้อสรุปของศาสตราจารย์ ออลมอนด์ และ เวอร์มา ในการศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองเปรียบเทียบ 5 ประเทศ แล้วเสนอความคิดเห็นว่า เราควรมุ่งพัฒนาให้เยาวชนรักชาติ มีศรัทธาต่อระบบและสัญลักษณ์การเมืองของไทย เคารพต่อกฎหมาย เคารพครีตตะระเบียบวินัย และรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม มีความรู้สึกไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีเหตุผล ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ให้คุณค่าแก่ผลงานมากกว่าตำแหน่งยศศักดิ์และค่านิยมเหล่านี้ ครูจะต้องปลูกฝังและเสริมสร้างให้เกิดขึ้นตั้งแต่ชั้นประถม ส่วนในระดับมัธยมศึกษา ให้ส่งเสริมค่านิยมปัญญา บรรยายภาคในการเรียนการสอน และความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนจะต้องมีลักษณะก่อให้เกิดทัศนคติและค่านิยมดังกล่าว

๑๑ วิจัย ตันศิริ ย้ำว่า โรงเรียนควรเป็นจุดเริ่มในการพัฒนาคนทางด้านวัฒนธรรมทางการเมือง เพื่อจะเป็นพลเมืองที่สามารถร่วมมือกันดำเนินวิถีชีวิตที่ถูกต้องที่ควรให้สอดคล้องกับระบบการเมืองของประเทศ ¹

แซมมวล เลาสเซอร์ ลอง (Samuel Louser Long) แห่งมหาวิทยาลัยอินเดียนา ได้ทำการวิจัยเรื่อง "The Social Studies Teachers Political Socialization Agent: An Impirical Investigation of Role Perception and Role Performance" มีความเห็นว่า ครูสังคมศึกษาเป็นบุคคลที่มีความสำคัญที่สุด ที่จะต้องรับผิดชอบในการให้ความรู้ และการมองเห็นคุณค่าเพื่อช่วยให้เยาวชนมีความคุ้นเคยและเข้าใจต่อระบอบการปกครองประเทศ จึงได้ทำการศึกษาเรื่องนี้โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของครูสังคมศึกษาในฐานะ "Political Socialization Agent" ว่าเป็นอย่างไรบ้าง ส่วนวิธีการในการศึกษา

¹ วิจัย ตันศิริ, "การศึกษากับการพัฒนาความคิดทางการเมือง," ศูนย์ศึกษา 18 (ตุลาคม-ธันวาคม 2515): 92-99.

วิจัยครั้งนี้ ได้จากการเปรียบเทียบบทบาทของครูสังคมศึกษา โดยแบ่งตามลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ เพศ เชื้อชาติ ประสบการณ์ และชนิดของโรงเรียนที่ทำการสอน นอกจากนี้ยังได้พิจารณาถึง ความเข้าใจ และทัศนคติที่มีต่อการเป็นศูนย์สังคมประกิต ผู้วิจัย ได้ส่งแบบสอบถามไปยังครูสอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวนทั้งสิ้น 64 แห่ง ในอินเดียนาโพลิส (Indianapolis) หลังจากได้ข้อมูลมาวิเคราะห์แล้ว ได้สรุปผลการวิจัยดังนี้

1. การเปรียบเทียบบทบาทของครูสังคมศึกษาแบ่งแยกตามระดับชั้นของการสอน ปรากฏว่า ครูโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น มีความสนใจ และกังวลใจเกี่ยวกับการตีความหมาย พฤติกรรมนักเรียนในฐานะ Political Socialization Agent มากกว่าครูสอนสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

2. การเปรียบเทียบบทบาทของครูสังคมศึกษาแบ่งแยกตามเพศ ปรากฏว่า ครูเห็นวาทะที่มีอิทธิพลต่อนักเรียนมาก ครูชายมีการแสดงออกในด้านการศึกษา และการให้ความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ มากกว่าครูหญิง ส่วนในแง่ของการเป็น Political Socialization Agent นั้น ครูชายคิดว่า ควรจะแสดงออกในแง่การเมือง หรือ การมองเห็นคุณค่าของแต่ละคนตามธรรมชาติ ส่วนครูหญิง มีความเห็นว่า ควรเป็นไปในแง่การรักชาติมากกว่า ¹

บทบาทของครูสังคมศึกษาในการพัฒนาชุมชนทางคานสังคม

ครูมีบทบาทต่อสังคมหลายด้านด้วยกัน ที่สำคัญที่สุดคือในด้านการให้การศึกษานอกจากจะให้การศึกษานักเรียนซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของครูแล้ว ยังให้การศึกษแก่

¹ Samuel Louser Long, "The Social Studies Teachers Political Socialization Agent: An Impirical Investigation of Role Perception and Role Performance," Dissertation Abstracts International () : 29 (May - June 1969) : 4069-A

ประชาชนทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม โดยทางตรงได้แก่ การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ การให้ความรู้ในด้านวิชาชีพต่าง ๆ การเป็นวิทยากรให้แก่ชาวบ้าน โดยทางอ้อม ได้แก่ การสอนวิชาการ วิชาชีพ และการเพาะนิสัยให้แก่นักเรียน ผู้ปกครองก็อาจจะได้รับความรู้นั้น ๆ ด้วย หรืออาจจะให้ความรู้ทางคนอื่น ๆ อาทิเช่น การเขียนบทความลงในวารสาร หนังสือพิมพ์ ให้ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ การจัดรายการทางวิทยุ โทรทัศน์ เผยแพร่ความคิดทางการศึกษา และแนวการศึกษาของโรงเรียน การเข้าร่วมกิจกรรมของสมาคมครู-ผู้ปกครอง โดยการอภิปรายบรรยายเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ นอกจากนี้ครูยังมีบทบาทในด้านกาเป็นผู้นำชุมชนด้วย การให้คำแนะนำในเรื่องต่าง ๆ หรือร่วมกิจกรรมของชุมชน วิเคราะห์วิจัยสังคม ซึ่งผลของการวิจัยจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการปรับปรุงหลักสูตร การสอน การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน รวมทั้งการปรับตัวของครูให้เข้ากับชุมชนนั้น และเพื่อปรับปรุงสมรรถภาพของครูให้สามารถพัฒนาชุมชนของตนได้ ครูมีบทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งต่อสังคมก็คือ การถ่ายทอดวัฒนธรรม ชนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปกรรมจรรยา และวิถีการดำรงชีวิตของคนในสังคม โดยการสอดแทรกความรู้เหล่านี้ในขณะการสอน หรือการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรในโรงเรียนในโอกาสพิเศษ หรือในวันสำคัญ เช่น การแห่เทียนเข้าพรรษา การลอยกระทง เป็นต้น ครูควรปลูกฝังให้นักเรียนรู้ถึงคุณค่าของสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของไทย และมีสำนึกถึงความเป็นพลเมืองดี เช่น รู้จักการทำงานโดยสุจริต การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ช่วยเหลือสังคม มีความขยันหมั่นเพียร ใช้จ่ายอย่างประหยัด และเป็นผู้มีศีลธรรมจรรยาที่ดั่งงาม เป็นต้น

ในการปลูกฝังให้นักเรียนเป็นผู้มีจริยธรรมที่ดั่งงามนี้ มนัส รัตนคิลก ฅ ภูเก็ท ได้เสนอความคิดเห็นว่า ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของครูผู้สอนศีลธรรมแต่ผู้เดียว เพราะการเรียนการสอนจริยศึกษานั้นมีได้ทุกโอกาส และสัมพันธ์กับทุกวิชา ดังนั้น ผู้บริหารการศึกษา ครูอาจารย์ทุกท่านต้องร่วมมือกับผู้ปกครอง ฝึกอบรมสั่งสอนติดตามนักเรียนอยู่ตลอดเวลา ซึ่งต้องอาศัยการปฏิบัติกิจกรรมและการฝึกฝนสร้างเสริมคุณธรรมที่พึงปรารถนาอยู่เสมอ

จนกระทั่งกลายเป็นนิสัย¹ แนวความคิดนี้สอดคล้องกับข้อเสนอแนะในการสอนจริยศึกษาของ เกลียวพันธ์ ขจรนคฺงกิตติ ซึ่งได้เสนอแนะว่า การสอนจริยศึกษาไม่ควรจำกัดอยู่ในเฉพาะชั่วโมงของวิชานั้นเท่านั้น แต่น่าจะมีการสอดแทรกอยู่ในทุกวิชา ทุกโอกาส ทุกวาระ ทุกอิริยาบถเท่าที่จะทำได้อย่างเหมาะสม ครูควรหาวิธีตีความสิ่งที่เป็นนามธรรมให้สามารถนำมาปฏิบัติได้ และพยายามไม่ให้ผู้เรียนมีความรู้สึกว่าการัดงถูกสอนหรือสั่งโดยใช้วิธีการคุกคามวัฒนธรรมตามธรรมชาติ (Cultural Osmosis) เช่น สอนโดยให้ตัวอย่างให้นักเรียนปฏิบัติ หรือให้ใช้ความคิดของตนเอง และการเคลือบแฝงแง่คิดแง่ปฏิบัติทางศีลธรรมเข้าไปในประสบการณ์ทุกอย่างของเด็กทั้งในและนอกชั้นเรียน ตลอดจนในบ้น รวมทั้งการจัดสภาพแวดล้อมให้เป็นไปในลักษณะที่พึงประสงค์ ตัวครูผู้สอนจริยธรรมเองควรมีลักษณะพิเศษที่จำเป็นบางประการ เช่น เป็นผู้มีวิจารณญาณสูง เป็นผู้มีโลกทัศน์กว้าง มีเหตุผล มีความตื่นตัวในทางความคิดอยู่เสมอ สามารถทันต่อเหตุการณ์และสภาพแวดล้อมรอบตัวอยู่เสมอ มีความอดทน อคดลัน ใจเย็น ละเอียคลึกซึ้ง หมั่นศึกษาทำความเข้าใจธรรมอยางดี เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็กได้²

สุจริต เพียรชอบ ไคกลาวถึงบทบาทครูในสังคมเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี พอสรุปไคดังนี้

1. บทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ครูควรแนะนำให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมอันคิงงามของไทย ตลอดจนการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม วิธีถ่ายทอดวัฒนธรรมอาจทำได้ไคโดย

¹ มนัส รัตนคิลก ณ ภูเก็ท, "จริยศึกษาชวยพัฒนาประเทศ," มิตรครู 2 (15 กรกฎาคม 2521): 17.

² เกลียวพันธ์ ขจรนคฺงกิตติ, "แนวคิคในการสอนจริยศึกษา," ครูสาร 4 (ธันวาคม 2522 - มกราคม 2523): 99-101.

- 1.1 แทรกเรื่องวัฒนธรรมไปในขณะที่สอน
- 1.2 จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเกี่ยวกับวัฒนธรรมโดยจัดให้มีชุมนุมวัฒนธรรม
- 1.3 นำนักเรียนไปรวมกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ชุมชนจัดขึ้น

2. ในการรวมกิจกรรมของชุมชน ครูควรทำประโยชน์แก่ชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ด้วยการรวมกิจกรรมต่าง ๆ เขารวมเป็นกรรมการ หรือสมาชิกขององค์การกุศล เป็นต้น ¹

คณะกรรมการสร้างเครื่องมือในการสังเกตพฤติกรรมการสอนของครู (National Instrument of Observation of Teaching Activity Council) แห่งสหรัฐอเมริกา ได้สร้างคู่มือสำหรับสังเกตพฤติกรรมการสอนในห้องเรียนของครู เพื่อศึกษาบทบาทของครูในสังคม ได้กำหนดบทบาทในสังคมไว้ 6 ด้าน คือ

1. ครูเป็นผู้กำกับในการเรียนรู้ โดยการรู้จักการวางแผนกิจกรรมนักเรียน การเลือกวิธีสอน การใช้อุปกรณ์การสอน การประเมินผล และการรู้จักใช้แหล่งความรู้ในชุมชน
2. ครูเป็นผู้แนะแนวและให้คำปรึกษา เป็นผู้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับนักเรียน โดยวิธีการแนะแนวอย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยเหลือนักเรียนให้เข้าใจตนเอง และให้บริการด้านอื่นเป็นพิเศษ
3. ครูเป็นผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยเป็นผู้นำความรู้ และประสบการณ์ทางวัฒนธรรมให้แก่นักเรียน ช่วยให้นักเรียนยอมรับคุณค่าของสังคมระบอบประชาธิปไตย
4. ครูเป็นผู้ติดต่อเชื่อมโยงชุมชน โดยการนำชุมชนให้ชุมชนเข้าใจระบบการศึกษา และร่วมมือในการจัดการศึกษานอกระบบ
5. เป็นสมาชิกที่ดีของครูในโรงเรียน โดยการแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของโรงเรียน ทั้งในการสอนและกิจการของโรงเรียน

¹ สุจิต เพ็ชรขอบ, บทบาทครูในสังคม, เอกสารอบรมหลักบริหารโรงเรียน รุ่นที่ 1 (สมาคมโรงเรียนราษฎร์แห่งประเทศไทย, สิงหาคม 2512) (อัครสำเนา)

ซึ่งเป็นอุปสรรคของการพัฒนาที่ต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่ ด้วยเหตุนี้ การที่จะขจัดอุปสรรคดังกล่าว จะต้องดำเนินการพร้อม ๆ กันไปทั้ง 4 ด้าน และทางหนึ่งก็คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง โดยมีเป้าหมายที่จะผลิตพลเมืองที่มีคุณภาพ และเข้าใจกระบวนการแก้ปัญหาของประเทศ

การศึกษาได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ 3 ด้านด้วยกันคือ

1. ในด้านกำลังคน (Manpower) หมายถึง การศึกษาจะช่วยสร้างกำลังคนในด้านต่าง ๆ ให้ได้ตามความต้องการของประเทศทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ คำว่ากำลังคนในที่นี้จะเรียกว่าเป็นทรัพยากรคนก็ได้ ซึ่งหมายถึง ประชากรที่อยู่ในวัยทำงาน ไม่รวมถึงผู้ที่มีอายุไม่ถึงวัยทำงาน และผู้ที่พ้นวัยทำงานแล้ว¹ ด้วยเหตุนี้ประเทศที่มีอัตราการเพิ่มประชากรสูงจึงไม่ได้หมายความว่า จะเป็นประเทศที่มีทรัพยากรคนมาก เพราะเมื่อนำอัตราส่วนระหว่างประชากรที่เป็นเด็กกับผู้ที่อยู่ในวัยทำงานของประเทศที่อัตราการเพิ่มของประชากรสูงเทียบกับของประเทศที่มีอัตราการเพิ่มของประชากรต่ำแล้ว จะเห็นว่าประเทศที่มีอัตราการเพิ่มของประชากรในอัตราสูง จะมีประชากรในวัยเด็กอยู่ในอัตราที่สูงกว่า ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่ทำงานได้จะต้องมีการระดมในการหาทรัพยากรมาใช้ เพื่อการกินการใช้ของผู้ที่ยังทำงานไม่ได้ ทำให้เหลือทรัพยากรที่จะนำไปใช้ทางอื่นน้อยลง

ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้คนเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากหรือน้อยนั้น ก็คือ สุขภาพพลานามัยประการหนึ่ง การศึกษา ความรู้ความสามารถในการทำประโยชน์ให้แก่ตนเอง และชุมชน ซึ่งรวมทั้งการมีความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) และการกล้านำความคิดใหม่ ๆ มาใช้งาน (Innovation) ประการหนึ่ง และความตั้งใจจริง มีจริยธรรมในการทำงานอีกประการหนึ่ง ถ้าส่วนใหญ่ของคนที่อยู่ในวัยทำงานอ่อนแอ หรือขาดการศึกษา ขาดความรู้

¹ กาญจนนา ทองกร และ บุญเลิศ คาศรี, การศึกษากับการพัฒนาเศรษฐกิจ,

ความสามารถและความตั้งใจที่ดีแล้ว ถึงแม้จะมีคนจำนวนมากก็ไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ควร นอกจากนั้นจำนวนประชากรที่อยู่ในวัยทำงานยังจะต้องไต่สัดส่วนกับทรัพยากรประเภทอื่น ๆ ด้วย เพราะขาดเครื่องมือเครื่องใช้และทรัพยากรอื่นที่จะนำมาประกอบการทำงานแล้ว ประชากรประเภทนี้เป็นจำนวนมาก ก็จะไม่สามารถผลิตของกินของใช้ให้เพียงพอแม้แต่เพียงเพื่อเลี้ยงตนเอง ในกรณีนี้แทนที่จะเป็นประโยชน์แก่ประเทศ ทรัพยากรคนซึ่งมีเป็นจำนวนมากกลับจะเป็นภาระหนักแก่ประเทศไป ดังนั้น ในการพัฒนากำลังคนจะต้องทำให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจด้วย คือต้องรู้ว่า ในระบบเศรษฐกิจต้องการกำลังคนในด้านใดเป็นจำนวนเท่าใด จึงจะจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนากำลังคนทางด้านนั้น ๆ เพื่อป้องกันความสูญเปล่าทางการศึกษา และเพื่อใช้กำลังคนให้ตรงตามเป้าหมายและมีประสิทธิภาพที่สุด

การพัฒนากำลังคนนั้นอาจจะกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งก็คือ การปรับปรุงคุณภาพของประชากรหรือปรับปรุงทุนทางด้านมนุษย์ของประเทศให้มีความสูงขึ้นโดยไม่จำกัดเฉพาะทางด้านวิชาการ การปรับปรุงนี้ย่อมรวมไปถึงคุณค่าทางด้านศีลธรรม ระเบียบวินัย อันเป็นทางสร้างประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าและเข้มแข็ง ซึ่งวัตถุประสงค์สำคัญยิ่งใหญ่อีกคือ การช่วยให้สังคมเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ในทิศทางที่ต้องการ

การพัฒนากำลังคนให้ได้คุณภาพตามขบวนการพัฒนาที่ต้องการนั้น ต้องมีการวางแผนกำลังคนเป็นกลไกสำคัญ เพื่อให้มีการกระจายกำลังคนอย่างเพียงพอ การวางแผนระยะยาวในประเทศไทยเกี่ยวกับการผลิตกำลังคนระดับสูง เช่น แพทย์ วิศวกร นักเกษตร นักเคมี นักจัดการ นักการบริหาร ซึ่งจำเป็นต้องผ่านการศึกษาระดับเหนือมัธยมศึกษาขึ้นไปเป็นเวลาหลายปีนั้น เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง นักการศึกษาที่สำเร็จจากสถาบันการศึกษาหรือสถาบันวิชาชีพมาแล้ว ก่อนที่จะปฏิบัติงานในตำแหน่งหน้าที่ที่มีความรับผิดชอบได้ ก็ต้องมีประสบการณ์ในทางปฏิบัติที่ต้องใช้เวลาเป็นปี ๆ ด้วยเหตุนี้ การลงทุนเพื่อสร้างกำลังคนระดับสูงนั้นเป็นงานที่ต้องอาศัยเวลานานกว่าจะบังเกิดผลตามแผนที่วางไว้สำหรับกำลังคนประเภทปฏิบัติการระดับช่างฝีมือ หัวหน้าคนงาน และผู้ควบคุมนั้นก็ต้องใช้เวลาในการสร้างฝีมือ และคุณวุฒิซึ่งระยะเวลาอาจจะสั้นกว่า แต่ก็ต้องอาศัยการวางแผนล่วงหน้าเช่นเดียวกัน

การพัฒนากำลังคนเป็นขบวนการที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต เริ่มด้วยการให้การศึกษาเพื่อให้ความรู้ทั่วไปก่อน ต่อไปก็เป็นการฝึกเพื่อให้มีทักษะหรือฝีมือ อย่างใดอย่างหนึ่งที่จำเป็นในการปฏิบัติงาน ในแผนงานการศึกษาและฝึกอบรมทุกอย่าง การจัดให้มีสิ่งจูงใจ (Incentives) ที่เหมาะสมเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อดึงดูดชายหญิงที่จะเตรียมตัวไปประกอบอาชีพ เพื่อความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศ การจัดตั้งองค์การวางแผนพัฒนากำลังคนขึ้น เพื่อรวมแผนการศึกษาและแผนพัฒนาอื่น ๆ ซึ่งก็หมายถึง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นสิ่งที่ช่วยให้การพัฒนากำลังคนได้ผลดียิ่งขึ้น

2. ทักษะและความรู้ (Skill and Knowledge) การศึกษาจะช่วยผลิตเครื่องมือที่ช่วยให้บุคคลสามารถทำหน้าที่ในทางเศรษฐกิจได้ดี นับว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญของกำลังคน เพราะกำลังคนจะมีประสิทธิภาพสูงหรือต่ำ อยู่ที่ความสามารถและทักษะในการทำงาน จะเห็นได้จากประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์มาก แต่เศรษฐกิจประเทศอินโดนีเซียขาดแคลนแรงงานที่มีคุณภาพจึงไม่อาจนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์นั้นมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ตรงกันข้ามกับประเทศญี่ปุ่น หรือแม้แต่ประเทศอังกฤษซึ่งมีเนื้อที่จำกัด ทรัพยากรธรรมชาติมีน้อย แต่ด้วยแรงงานมนุษย์ที่มีคุณภาพสูง มีความริเริ่มและมีประสิทธิภาพในการผลิต ก็สามารถพัฒนาเศรษฐกิจของตนจนเป็นประเทศที่มั่งคั่งได้¹ ซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาที่ดีของพลเมืองของเขาด้วย

3. วัฒนธรรม (Cultural) หมายถึง วัฒนธรรมในทางเศรษฐกิจ การศึกษามีส่วนสร้างบุคคลให้เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ต่อการทำงานต่อตนเอง และต่อผู้อื่น เป็นผู้ที่มีความอดทน ขยันขันแข็งหนักเอาเบาสู้ เป็นผู้ที่ตรงต่อเวลาอยู่เสมอ รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ของตนเอง เห็นความสำคัญที่จะบำเพ็ญตนให้เป็น

¹ บุญชนะ อัทธการ, "บทบาทของการศึกษาในการพัฒนาเศรษฐกิจ," วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ 6 (ตุลาคม 2514): 3.

ประโยชน์ต่อสังคม และเห็นความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันสร้างฐานะส่วนรวม ยิ่งกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ระบบเศรษฐกิจต้องการมากในตัวบุคคล ซึ่งจะได้มาก็ด้วยการฝึกหัดอบรมจนเป็นนิสัยขึ้นในแต่ละบุคคล

4. ความเจริญทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) เรียกได้ว่าเป็นเป้าหมายสุดท้าย ที่เป็นผลมาจาก 3 ข้อแรกดังกล่าวแล้ว คือ เมื่อการศึกษาได้พัฒนากำลังคนที่มีคุณภาพ และมีความรับผิดชอบหน้าที่ รักการทำงานแล้ว ผลที่ตามมาคือ ความเจริญทางเศรษฐกิจนั่นเอง ซึ่งหมายถึงการเพิ่มผลผลิตของประชาชาติโดยส่วนรวม หรือเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตแก่ประเทศนั่นเอง

ครูสามารถที่จะช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนได้นอกเหนือจากการให้การศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) แล้ว ครูยังสามารถให้ศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non-formal Education) แก่ประชาชนทั่วไปด้วย ส่วนใหญ่การศึกษาครั้งนี้จะมุ่งคนฝีมือเพื่อออกไปประกอบอาชีพ เช่น การฝึกอาชีพโดยให้ทำงาน (On the Job Training) การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ (Mobile Training Unit) ¹ การจัดการศึกษา เช่นนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจแก่ประชาชน และให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ครูสามารถให้ความรู้โดยตรงได้ในห้องเรียนของการสอนการศึกษาผู้ใหญ่ตอนเย็น หรือตอนกลางวัน ซึ่งอาจจะเป็นการศึกษาสามัญหรือการศึกษาทางค่านอาชีพก็ได้ ทางโรงเรียนควรจะสำรวจความสามารถพิเศษของครูในโรงเรียนนั้น แล้วจัดเป็นวิชาย่อย ๆ ซึ่งจัดในระยะเวลาดสั้น ๆ (Mini Course) เช่น การประดิษฐ์ดอกไม้ ทัศนศิลป์ ตัดเสื้อผ้า ภาพ ² ฯลฯ ในขณะที่เดียวกันครูก็อาจจะสอดแทรกความรู้ในเรื่องการเมืองการปกครอง การวางแผนครอบครัว การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปด้วย โดยการจัดเป็นกลุ่มสัมมนาหรือแสดงความคิดเห็นย่อย ๆ ได้

¹ บุญมี เฌรยอด, "การศึกษากับการพัฒนาเศรษฐกิจ," วารสารครุศาสตร์ 9 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2522): 37.

² สุจริต เพียรชอบ, "บทบาทของครูในการพัฒนาประเทศ," หน้า 54.

บทบาทครูสังคมศึกษาในการปลูกฝังค่านิยมของชุมชนให้กับนักเรียน

ค่านิยม คือ ความคิด ความปรารถนาในสิ่งใดสิ่งหนึ่งของบุคคลในสังคม เป็นมาตรการในการตัดสินใจว่า บุคคลควรจะทำอย่างไร ค่านิยมเป็นสิ่งที่เราจะทราบถึงเป้าหมายต่าง ๆ ที่บุคคลในสังคมแสวงหา ทำให้เราทราบถึงความเชื่อ ตลอดจนสิ่งอันเป็นที่ชื่นชอบของกลุ่มคนในสังคมนั้น ¹

ค่านิยม หมายถึง การยอมรับนับถือ และพร้อมที่จะปฏิบัติตามคุณค่าที่ตนหรือกลุ่มคนมีอยู่ต่อสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตคนหรือไม้ก็ตาม ทั้งนี้ได้ประเมินคุณค่าเหล่านั้นจากทัศนะต่าง ๆ โดยถ้อยถนและรอบคอบแล้ว หากไม่มีการประเมินค่าในสิ่งเหล่านั้น เราไม่ถือว่าเป็นค่านิยมอาจเป็นเพียงความเชื่อ หรือความคิดเห็นอย่างธรรมดาเท่านั้น ² ค่านิยมเป็นเครื่องบอกความประพฤติของคน หากคนมีค่านิยมที่ดีย่อมก็เป็นที่แน่ใจว่า เขามีความประพฤติเป็นไปในทางที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม กระทรวงศึกษาธิการ ได้แนะนำค่านิยมในสังคมไทยว่าควรมีดังนี้

1. ความรักและความห่วงใยในความมั่นคงปลอดภัย อิสระภาพและเอกราชของชาติ
2. ความจงรักภักดี เคารพยึดมั่นด้วยความศรัทธาอันบริสุทธิ์ใจต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
3. ความเลื่อมใสในการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
4. ความซื่อสัตย์สุจริตและบริสุทธิ์ใจในการกระทำต่าง ๆ
5. ความมีวินัยในตนเอง เคารพในระเบียบและกฎหมายของบ้านเมือง

¹ สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, รายงานการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในชนบทกับประสิทธิภาพในการพัฒนา, 2520, หน้า 250.

² พันัส หันนาคินท์, การศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, 2521), หน้า 189.

6. ความสำนึกในความรับผิดชอบทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม
7. ความภูมิใจในวัฒนธรรมไทย
8. ความสามัคคี
9. การเสียสละ
10. ความอดทน
11. ความมีชัยสถ์
12. ความขยัน
13. ความไม่เลื่องงาน
14. ความกตัญญูทเวที่
15. ความนิยมใจของไทย
16. ความซื่อสัตย์ต่อหลักวิชาความรู้
17. การประสานประโยชน์ ¹

ค่านิยมที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชน มีดังต่อไปนี้คือ

1. ค่านิยมในการพึ่งตนเอง คือการเห็นความสำคัญของการประกอบงานด้วยความสามารถของตนเอง มีความขยันหมั่นเพียร
2. ค่านิยมในความสำคัญของส่วนรวม คือ การเห็นประโยชน์ของส่วนรวมสำคัญกว่าส่วนตัว เสียสละเพื่อความก้าวหน้าของส่วนรวม
3. ค่านิยมในหลักเหตุผล คือ การพิจารณาข้อเท็จจริงต่าง ๆ ตามหลักเหตุผลยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
4. ค่านิยมในวิถีประชาธิปไตย คือ ความเข้าใจในการมีสิทธิ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพของชาวไทย ²

¹ กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, คำแนะนำการใช้หนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์แจกตามนโยบายของรัฐบาล, 2520, หน้า 7-9.

² สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, รายงานการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในชนบทกับประสิทธิภาพในการพัฒนา, หน้า 254.

การปลูกฝังค่านิยมให้กับนักเรียนนั้น เครื่องมือที่สำคัญคือขบวนการให้การศึกษ
เพราะการศึกษาจะช่วยสร้าง

1. สมาชิกที่มีคุณค่าของบ้าน (Worthy Home Membership) บ้านคือแหล่งที่
จะพัฒนาค่านิยมที่จะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันเป็นอันดับแรก

2. ความเป็นพลเมืองดีที่มีประสิทธิภาพ (Effectiveness Citizenship)
พลเมืองดีคือบุคคลที่สามารถจะดำเนินกิจการต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบ
มีบทบาทในสังคมซึ่งเขาเห็นคุณค่าของสังคมนั้น มีประสบการณ์มากพอที่จะตัดสินใจเรื่องราว
พื้นฐานต่าง ๆ มีภูมิปัญญาที่จะศึกษาเหตุการณ์ นำค่านิยมต่าง ๆ มาสัมพันธ์กัน และตัดสินใจ
อย่างฉลาดด้วยตัวของเขาเอง มีทักษะในด้านการติดต่อ เข้าใจข้อจำกัดในการติดต่อ
ระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่ม

3. บุคลิกภาพทางศีลธรรมจรรยา (Ethical Character) ซึ่งขึ้นอยู่กับการ
ยอมรับในค่านิยม ความสามารถในการใช้เหตุผลอย่างฉับไว มีความรับผิดชอบ ความ-
สามารถที่จะเลือกค่านิยมในบทบาทชีวิตของเขาเอง¹

ตามแผนปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. 2517 ได้ระบุลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ในหัวข้อ
เรื่องจะจัดการศึกษาเพื่ออะไร โดยระบุว่า การศึกษาไทยในอนาคตควรมีความมุ่งหมาย
ในการ

1. สร้างความสำนึกในความเป็นไทยร่วมกัน ความเป็นครอบครัว และการเป็น
ส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ

2. ช่วยบุคคลให้เข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองของประเทศ
ตามวิถีประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทั้งต้องสร้างเสริมให้ประชาชนรู้จักสิทธิ

¹ Byron C. Massailas and Andreas M. Kazamias, Critical Issues in the Teaching of Social Studies (New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1965), pp. 10-11.

หน้าที่ของ ๓. รู้จักรับผิดชอบตนเองและสังคม มีวินัยและเคารพกฎหมายของบ้านเมือง

3. ปลุกฝังให้บุคคลยึดมั่นในความจริง ความยุติธรรมและความเสมอภาคในสังคม

4. เสริมสร้างความรู้ความสามารถแก่บุคคล และกลุ่มชนที่อยู่ร่วมกันในสังคม ให้สามารถสื่อสารเข้าใจกันได้ รวมทั้งสามารถแก้ไขข้อขัดแย้งและแก้ปัญหาโดยสันติวิธี

5. เสริมสร้างให้บุคคลมีสุขภาพดีทั้งทางร่างกายและจิตใจ ให้มีศีลธรรม มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดริเริ่ม และใช้ความสามารถให้เกิดผลดีแก่สังคมส่วนรวม โดยลดความเห็นแก่ตัว และความคิดที่จะเอาตัวรอดแต่ลำพัง

6. เสริมสร้างความรู้ความสามารถและค่านิยมในการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริง ให้รู้จักใช้จ่ายอย่างมีชัย

7. เสริมสร้างให้บุคคลมีความรู้ เข้าใจธรรมชาติ สังคม ศิลป วัฒนธรรม และวิทยาการต่าง ๆ ที่มีความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าอยู่เสมอ รู้จักนำความรู้นั้นมาใช้ในทางสร้างสรรค์ พร้อมกันนั้นก็รู้จักนำความเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวมาใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่บุคคล สังคม และประเทศชาติ

8. ส่งเสริมให้บุคคลรักเกียรติยศ รักษาการแสวงหาความจริง และแบบอย่างการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น ¹

ในบางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ได้มีการสำรวจความต้องการที่สำคัญของเด็กวัยรุ่น เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา การจัดหลักสูตร การเรียนการสอน การจัดกิจกรรม ประสิทธิภาพต่าง ๆ ให้แก่เด็ก คณะกรรมการนโยบายการศึกษา (Educational Policy Commission) ได้สรุปความต้องการของเด็กวัยรุ่นไว้ 10 ประการ ได้แก่ ความต้องการที่จะพัฒนาทักษะที่สามารถจะไปประกอบอาชีพได้ ความต้องการที่จะพัฒนาและรักษาไว้ซึ่งสุขภาพอันดี และมีสมรรถภาพทางร่างกายสูง ความต้องการที่จะเข้าใจสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในสังคมประชาธิปไตย ความต้องการที่จะเข้าใจความสำคัญ

¹ พันัส ทันทาคินทร์, การศึกษาไทย, หน้า 157.

ของครอบครัวที่มีต่อบุคคลในสังคม ความต้องการที่จะทราบวิธีซื้อ ใช้น้ำ และบริการต่าง ๆ อย่างฉลาด ความต้องการที่จะเข้าใจวิธีการทางวิทยาศาสตร์ อิทธิพลของวิทยาศาสตร์ที่มีต่อชีวิตมนุษย์ และข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับธรรมชาติของโลกและมนุษย์ ความต้องการที่จะพัฒนาความสามารถที่จะซาบซึ้ง ความงามของวรรณคดี ศิลป ดนตรี และธรรมชาติ ความสามารถในการจัดและใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ การพัฒนาคุณธรรมและความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และความเจริญทางด้านความคิด สามารถคิดอย่างมีเหตุผล ¹

สำหรับความต้องการของเยาวชนไทยที่ก่องวางแผนการศึกษา ใ้รวบรวมไว้ในปี พ.ศ. 2509 ได้แก่ ความต้องการในการพัฒนาและรักษาไว้ซึ่งสุขภาพที่ดีที่มีสมรรถภาพทางร่างกายสูง ความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล ความสามารถที่จะซาบซึ้งในความงามของวรรณคดี ศิลป ธรรมชาติ สถาปัตยกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ความเข้าใจวิทยาศาสตร์และอิทธิพลของวิทยาศาสตร์ที่มีต่อมนุษย์ การพัฒนาทักษะทางอาชีพ ความสามารถในการซื้อ ใช้น้ำ และบริการต่าง ๆ การตระหนักในความสำคัญของบ้าน และครอบครัว ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ การเข้าใจสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบของประชาชนในสังคม การพัฒนาคุณค่าทางคุณธรรม ศีลธรรมจรรยา การพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ เช่น ความรับผิดชอบ ความพยายาม ระเบียบวินัย การเห็นความสำคัญของการพัฒนาชุมชน การพัฒนาความเข้าใจระหว่างประเทศ และความสามารถในการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ²

ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของครูในการที่จะพัฒนาค่านิยมต่าง ๆ ให้เป็นไปตามความต้องการของเยาวชน ความต้องการของสังคม และเอื้อประโยชน์ต่อความก้าวหน้าของชุมชนควย

¹ วรศักดิ์ เพ็ชรชอบ และ สุจิต เพ็ชรชอบ, "รายงานการวิจัยเรื่องความต้องการที่สำคัญของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา," วารสารสุขศึกษา พลศึกษา สันทนาการ 6 (เมษายน 2523): 7-8.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9-10.

บทบาทของครูกับความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียนนั้น เป็นเป้าหมายสำคัญที่ครูทุกคนจะต้องการให้ความสนใจและสนับสนุนเป็นพิเศษ เพราะการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็กเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากกว่าคุณภาพด้านอื่น ๆ ครูที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องความคิดสร้างสรรค์และทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์เป็นอย่างดีนั้น ไม่เพียงแต่จะช่วยให้ขบวนการเรียนการสอนประสบผลสำเร็จตามจุดหมายสูงสุดเท่านั้น แต่ยังช่วยให้พัฒนาการของเด็กทุก ๆ ด้านเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย ครูเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความรู้ความสามารถ ความถนัดของแต่ละบุคคล ทั้งในด้านการพูด การเขียน การแสดงความคิดเห็น มีวิธีการกระตุ้นความสนใจของเด็กในเรื่องความคิดสร้างสรรค์ที่มีอยู่ในตัวเด็กให้มากขึ้น สามารถสร้างบรรยากาศในการเรียนการสอน เพื่อให้เด็กนักเรียนมีอิสรภาพในการแสดงผลงานต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์อันดีพร้อมทั้งจะต้องรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาว เมื่อมีเหตุการณ์จำเป็นในกระบวนการเรียนการสอน¹

ส่วนค่านิยมในด้านความเป็นประชาธิปไตยนั้น โรงเรียนจะต้องอบรมสั่งสอนให้นักเรียนมีความเจริญอกงามในทุก ๆ ด้าน คือ ทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และทัศนคติที่ดีต่อวัฒนธรรมประจำชาติ ทัศนคติในสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพของแต่ละบุคคล ดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยดีตามวิถีทางแบบประชาธิปไตย การจัดกิจกรรมในโรงเรียนควรเน้นให้นักเรียนเข้าใจในบทบาทของการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ความจำเป็นในการรวมกลุ่ม การเสียสละเพื่อส่วนรวม การเป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นในตนเอง การเคารพในเสียงส่วนมาก ตลอดจนการฝึกให้นักเรียนรู้จักการแก้ปัญหาด้วยตนเอง สามารถที่จะบริหารงานบางอย่างได้ เช่น กิจกรรมของชุมนุมต่าง ๆ เป็นต้น²

¹ "ศันสนีย์," "บทบาทของครูกับความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน," วิทยจารย์ 26 (22 กันยายน 2518): 14-15.

² บุญรัตน์ นิวเหลื่อง, "การปลูกฝังประชาธิปไตยในโรงเรียน," วารสารครู 2 (มกราคม 2521): 14-16.

ค่านิยมในด้านความเป็นประชาธิปไตยที่ครูควรปลูกฝังให้กับนักเรียนควบคู่ไปกับความรู้ทางด้านวิชาการ กล่าวโดยสรุปแล้วมีอยู่ 5 ประการด้วยกันคือ ความเคารพและให้เกียรติเพื่อนร่วมชั้น เช่น การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การรู้จักทำงานร่วมกันและประสานงานกัน ความรับผิดชอบหน้าที่และเคารพสิทธิของผู้อื่น การรู้จักตัดสินใจในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยการใช้สติปัญญาและเหตุผล และการมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีระเบียบวินัย¹ ครูควรปลูกฝังค่านิยมเหล่านี้ให้นักเรียนด้วยการจัดตั้งกรรมการนักเรียน โดยให้เด็กแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบกันเองเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การแข่งขันกีฬา สืบค้นคว้าที่ การจัดนิทรรศการ การออกร้านในเทศกาลประจำปี กิจกรรมลูกเสือ อนุ-กาชาด ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็น และทำงานร่วมกัน ทำให้นักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้การแก้ปัญหาด้วยตนเอง รวมทั้งการประเมินผลงานของตนเองด้วย

เกี่ยวกับค่านิยมในด้านความเป็นพลเมืองดีนั้น นโยบายของรัฐบาลสมัยที่ผ่านมามีได้พยายามสร้าง "พลเมืองดี" โดยมุ่งหวังให้การศึกษาเป็นเครื่องสร้างเยาวชนให้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ ดังที่ปรากฏอยู่ในจุดมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2521 ว่า

1. ให้มีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น มีระเบียบวินัย เคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ศาสนา และหลักธรรม
2. ให้มีความเข้าใจ และกระตือรือร้นที่จะมีส่วนในการปกครองประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
3. มีความรับผิดชอบต่อชาติ ต่อท้องถิ่น ต่อครอบครัว ต่อตนเอง²

¹ "ประชาธิปไตยในโรงเรียน," วิทยาสาร 26 (8 พฤศจิกายน 2518): 50.

² กองเผยแพร่การศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, แผนการศึกษาชาติ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2520), หน้า 2-3.

ซี แอล โบลท์ และ ซี เอช แมคเคลออร์ (C. L. Blough and C. H. McCloure) ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะพลเมืองดีว่า พลเมืองดีจะต้องมีสุขภาพสมบูรณ์ มีสุขนิสัยที่ดีในการรับประทานอาหาร การดื่ม การหลับนอน การพักผ่อน การออกกำลังกาย เรื่องความสะอาดและสันตนาการ มีสติปัญญาดี ได้รับการศึกษาอบรม มีสุขภาพจิตดี มีความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพ ใช้จ่ายอย่างประหยัดและระมัดระวัง รู้จักสงวนทรัพย์สิน ธรรมชาติและการออมทรัพย์ รู้จักใช้ความสามารถพิเศษของตน เคารพเชื่อฟังกฎหมาย ช่วยเหลือรัฐบาล ใช้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง เลี้ยงชีพอากรด้วยความเต็มใจ รักษาสาธารณสมบัติและต้องมีบุคลิกภาพที่พึงปรารถนา คือ ต้องยอมเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างได้ กล้าหาญ รักอิสระ กระตือรือร้น ความเป็นมิตร ซื่อสัตย์ ทำงานไม่คั่งค้าง มีความคิดริเริ่ม มีการตัดสินใจดี ทำงานต่าง ๆ ได้ ควบคุมตัวเองได้ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ยอมรับในความสามารถของผู้อื่น ¹

ทรอย ฮอลิเดย์ (Troy Holiday) กล่าวถึงบทบาทของโรงเรียนในการสร้างพลเมืองดีว่า ในปัจจุบันโรงเรียนมีความรับผิดชอบในการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะครูปกครองมีเวลากับเด็กน้อยลง และถ้าจะเตรียมนักเรียนเพื่อมุ่งรับหน้าที่ในสังคมประชาธิปไตยแล้ว โรงเรียนยังมีความสำคัญมากขึ้น ดังนั้น โรงเรียนจะต้องระมัดระวังในการฝึกฝนความเป็นพลเมืองดีของนักเรียน และจากรายงานการวิจัยทางการศึกษาหลายครั้ง พบว่า การสอนวิชาหน้าที่พลเมืองอย่างเป็นแบบแผน (Formal Instruction) นั้น ได้ผลเพียงเล็กน้อย ในการพัฒนาค่านิยม และพฤติกรรมที่จะช่วยส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี ครูทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมและยอมรับวัตถุประสงค์ในการจัดโปรแกรมการสอนรวมกัน ในการวางแผนการสอนนี้จะต้องยอมรับการเรียนรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์ มีผลสำคัญต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี โรงเรียนจึงควรส่งเสริมกิจกรรมในโรงเรียน

¹ C. L. Blough and C. H. McCloure, Fundamental of Citizenship (Chicago: Laidlow Brothers, Inc., 1974), pp. 13-56.

ให้มีความหมายและเกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ และในขณะเดียวกัน แบบเรียนก็ยังคงมีความสำคัญอยู่ จึงควรใช้อ่านประกอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจขึ้น โครงการที่จัดขึ้นเมื่อสอดคล้องกับวัตถุประสงค์แล้ว จะก่อให้เกิดอุดมคติ ความรักชาติ และเป็นแนวทางให้เด็กเป็นผู้ใหญ่ที่ดีของสังคม¹

คณะกรรมการประเมินผลความก้าวหน้าทางการศึกษา (Committee on Assessing the Progress of Education) รัฐมิชิแกน ได้กำหนดจุดมุ่งหมายของพลเมืองดี ระหว่าง ค.ศ. 1969-1970 ว่าควรมีลักษณะดังนี้

1. ควรมีส่วนร่วมกับกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ และรู้จักให้เกียรติผู้อื่น
2. สนับสนุนสิทธิเสรีภาพแต่ละบุคคล
3. รักษากฎหมายและระเบียบข้อบังคับ
4. มีความรู้เกี่ยวกับหน้าที่และโครงสร้างของรัฐบาล
5. ค้นหาวีธีที่จะปรับปรุงชุมชน และการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกระตือรือร้น
6. เข้าใจปัญหาของนานาประเทศ
7. สนับสนุนอย่างมีเหตุผลในการคิดและการกระทำเพื่อแก้ปัญหาสังคม
8. มีความรับผิดชอบต่อการพัฒนาตนเองและสังคม
9. เคารพและช่วยเหลือในฐานะสมาชิกของครอบครัว
10. พัฒนาเยาวชนให้เป็นพลเมืองดีในภายหน้า²

¹ Troy Holiday, "Better Training Means Better Citizen," The Social Studies 59 (April 1968): 169-171.

² Committee on Assessing the Progress of Education, "Citizenship Objectives 1969-1970 Assessment," Social Education 38 (May 1974): 410.

คณะกรรมการศึกษาแห่งรัฐเดนเวอร์ (Education Commission of the State Denver) ได้วางจุดมุ่งหมายของความเป็นพลเมืองดี ระหว่าง ค.ศ. 1974-1975 ไว้ดังนี้

1. รู้จักคุณค่าของบุคคลอื่น
2. รู้จักโครงสร้างและหน้าที่ของรัฐบาล
3. มีส่วนร่วมในการปรับปรุงความเป็นประชาธิปไตย
4. มีความเข้าใจในปัญหาที่สำคัญเกี่ยวกับประชาธิปไตยของโลก ชาติและท้องถิ่น
5. มีการตัดสินใจที่มีเหตุผล
6. ช่วยเหลือและเคารพความเห็นของครอบครัว¹

วิลเลียม แทรมบอร์ริโน (William Tramburrino) ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการศึกษาความเป็นพลเมืองดีว่า เด็กที่จบจากโรงเรียนมัธยมในแต่ละปี ยังมีความรู้ในเรื่องสิทธิหน้าที่ของตนต่อบุคคลและต่อสังคมน้อยมาก อาจเป็นเพราะสิ่งที่นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีในห้องเรียนไม่สอดคล้องกับชีวิตนอกโรงเรียน ทำให้สิ่งที่เรียนไปแล้วเป็นเหมือนประสบการณ์หลอก ดังนั้น การสอนจะต้องมีการปฏิบัติจริง นักเรียนปฏิบัติด้านการอ่าน การเขียน การชมเชยสรรเสริญเหมือนกัน โดยส่วนใหญ่ทำบางครั้งและปานกลาง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนักเรียนในระดับนี้อยู่ในระดับวัยรุ่น ชอบการแสดงออก การจัดนิทรรศการ การรวมกิจกรรมกับชุมนุมต่าง ๆ ในโรงเรียน การเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารโรงเรียน สภานักเรียน การแสดงออกของนักเรียนในระบบประชาธิปไตยในโรงเรียน นักเรียนทำปานกลางเท่านั้น การแสดงความคิดเห็น การวิจารณ์ การ-

¹ Education Commission of the State Denver, "Revised Citizenship Objectives," Social Education 38 (May 1974): 411.

อภิปราย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น จะเป็นผลดีต่อการปลูกฝังระบอบประชาธิปไตยในโรงเรียน¹

โรงเรียนต้องหากระบวนการสอนที่เน้นให้มีความคิดริเริ่มด้วยตนเอง สอนให้เด็กมีความรู้สึกภาคภูมิใจในท้องถิ่น ให้มีส่วนร่วมในการเรียนอย่างกว้างขวาง ในเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ และกิจกรรมสังคมในโรงเรียน โดยนำแหล่งวิชาการในชุมชนเข้ามาในโรงเรียน แต่การจัดยอมทำไม่ได้ดีเพราะ สภาพการณ์ในท้องถิ่นย่อมไม่เหมือนกับสภาพที่เป็นจริง ดังนั้น โรงเรียนจึงไม่ควรตัดขาดจากชุมชน ควรเตือนให้เด็กออกไปเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน ให้สามารถดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย และควรมีการฝึกความรับผิดชอบสังคมให้มาก ถ้าเขาไม่ได้มีโอกาสฝึกฝนแล้วก็ไม่อาจมีความรับผิดชอบมีส่วนร่วมได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ William Tramburrino, "Citizenship Education," The Social Studies 27 (November 1966): 245-247.